

Hva er norsk tegnspråk?

Språkmodell Trine Våge

Forfatter Rolf Piene Halvorsen

Oslo universitetssykehus

Nasjonalt behandlingstjeneste for sansetap og psykisk helse

2022

Innhold

1. Norsk tegnspråk, egenart og struktur	6
1.1 Et naturlig språk	7
1.2 Et visuelt-gestuet og simultant-spatialt språk	7
1.3 Sentrale begrep	8
1.3.1 Døve og hørende	8
1.3.2 Språklige uttrykk	9
1.3.3 Tegn i skriftlig tekst	9
1.3.4 Naturlige språk	10
2. Norsk tegnspråk, et eget, selvstendig språk	10
2.1. Tegnspråklingsvistikk blir et fag	10
2.2. Norsk tegnspråkfonologi	11
2.3. Norsk tegnspråkmorfologi	13
2.3.1 Ettmorfemiske tegn	14
2.3.2 Flermorfemiske tegn	16
2.5 Norsk tegnspråksyntaks	18
2.5.1 Norsk tegnspråk, ikonisk og arbitrært	20
2.5. Nyere norsk tegnspråkforskning	21
2.6. Språk og strategier for meningsutveksling	22
2.7. Tre nordiske tegnspråk	23
2.8. Norsk tegnspråk og skrift	26
3. Norsk tegnspråk, historie, dialekter og sosiolingvistiske trekk	27
3.1 Tidlige kunnskaper om norsk tegnspråk.	27
3.2 Døveskolene — avgjørende for utviklingen av norsk tegnspråk	28
3.3 Den orale metodens dominans og påfølgende problemer	29

3.4 Døve barns skolegang og språklige utfordringer på døveskolene.....	30
3.5 Norsk tegnspråks mange arenaer.....	32
3.6 Norsk tegnspråk og identitet	32
3.7 Norsk tegnspråk i et flerspråklig perspektiv	33
3.8 Norsk tegnspråk og språklån	34
3.9 Samtaler mellom tegnspråklige og talespråklige deltakere.....	36
3.10 Tilgang til språkmiljøer	38

1. Norsk tegnspråk, egenart og struktur

Norsk tegnspråk er det tegnspråket vi snakker i Norge. Vi kan følge det fra 1815 til i dag. Det oppsto naturlig mellom døve som kom sammen, særlig i døveskolene. Norsk tegnspråk oppfattes gjennom synet. Det er forskjellig fra andre lands tegnspråk og er grunnleggende forskjellig fra norsk talespråk på flere punkt. Først og fremst er det i en annen modalitet, det vil si hvordan det uttrykkes. Vi uttrykker norsk tegnspråk ved å bevege hendene, hodet, overkroppen, blikket og endre mimikken og munnbevegelsene etter språkets regler og konvensjoner. Vi har to hender som kan si to forskjellige tegn samtidig, i tillegg kan vi bruke ansiktet for å uttrykke et tredje innhold. Tegnrekkefølgen er derfor naturlig nok forskjellig fra ordrekkefølgen i norsk talemål. Dette gjør norsk tegnspråk til et selvstendig, annerledes og genuint norsk språk på lik linje med de andre språkene som er omtalt i Språkloven § 7.

Det er vanskelig å si hvor mange som snakker norsk tegnspråk. 3-5 000 personer er antatt å ha det som sitt fortrukne og primære språk (NDF 1). Det har vært anslått at 1-2 % av enhver befolkning er døv (Gallaudet 1). Med dem som har lært norsk tegnspråk i voksenalder, har det vært beregnet at omkring 16 500 kan dette språket i varierende grad og bruker det mer eller mindre daglig her til lands (Språkmeldinga 2008).

Norsk tegnspråk og norsk talespråk lever side om side og er to unike, norske språk som ikke er gjensidig forståelige. Språkene sier noe om den menneskelige evnen til å utvikle jevnbyrdige visuelle og auditive symbolsystemer for det en vil snakke med andre om, alt etter om synssansen eller hørselssansen er best. Hørselstapet trenger ikke være så stort før det blir vanskelig å oppfatte og uttale ord og fungere ubesværet i samtaler på norsk talespråk (Malmquist & Mosand 1996; Haualand 2002; Schröder 2006). Er en hørselshemmet, men har et vanlig, godt syn, er tegnspråk det eneste språket en sansemessig har full tilgang til slik at en blir språklig og sosialt jevnbyrdig med andre som kan språket. Det forutsetter dog at en har tilgang til andre som snakker tegnspråk.

Denne artikkelen handler om grunnleggende kunnskap om norsk tegnspråk som har vært allment akseptert blant språkforskere i Norge de siste 30-40 årene. Noe av den nyere kunnskap om hvordan norsk tegnspråk arter seg i bruk blir gjengitt før artikkelen tar opp deler av historien bak norsk tegnspråk. Her belyser artikkelen tema som språklig variasjon, minoritetsspråklige utfordringer, hvor språket snakkes i dag, språkets sårbarhet og dets styrker.

Denne artikkelen er en innføring i språk og norsk tegnspråk for dem som ikke er lingvister. Her er det tatt med noen få eksempler der forskningen har mange. Komplekse mentale prosesser som vi bruker når vi snakker et hvilket som helst språk, er fremstilt i en forenklet form. Litteraturlisten viser til kilder for mer detaljerte fremstillinger.

1.1. Et naturlig språk

Naturlige språk har oppstått spontant i menneskers omgang med hverandre. De har utviklet seg og endret seg over tid. Som en motsetning til dette, finner vi kunstige eller konstruerte språk som er laget for visse praktiske eller teoretiske formål. Norsk tegnspråk oppstod spontant mellom døve som kom sammen, spesielt i døveskolene. Norsk tegnspråk oppfyller kriteriene for naturlige språk, skal vi se. Men først skal vi bli kjent noen karakteristiske trekk som skiller tegnspråk fra talespråk i måten de uttrykkes og oppfattes på.

1.2. Et visuelt-gestuet og simultant-spatialt språk

Den menneskelige hjernen har evnen til å koble sammen to eller flere sanseinntrykk. Når sammenkoblingen skjer tilstrekkelig mange ganger, automatiseres relasjonen mellom dem. Sanseinntrykkene smelter sammen og oppfattes etter hvert som en enhet. Slik utvikler vi det vi kaller *symboler*, hvor en form eller et uttrykk umiddelbart fremkaller en betydning *forskjellig fra formen*. Fargene rød og grønn betyr ingen ting i seg selv, men et rødt lys i trafikken er vi enige om betyr *stopp*, og grønt lys betyr *gå* eller *kjør*.

Språklige uttrykk har på samme måte en *formside* og en *innholdsside*. I talespråket er formen *lyden du hører*, innholdet er *tingen det benevner*. Når hjernen ikke har tilgang til lydsignaler, men tar inn visuelle signaler klart og tydelig, vil hjernens språkevne utvikle *visuelle uttrykk* knyttet til et bestemt *innhold* — til det vi kaller *tegn*. Tegn, som ordlyder, kan settes sammen for å formidle et meningsinnhold. Rekkefølgen på tegnene eller ordene vet vi varierer fra språk til språk.

Mennesker som lever på samme sted til samme tid, utvikler et felles språk alt etter de *sansene* som fungerer best (Groce 1985). Døve mennesker som ser godt, men hører dårlig eller ikke i det hele tatt, utvikler tegnspråk, mens hørende som hører godt og gjerne ser på noe annet enn den de snakker med, utvikler talespråk. Døvblinde mennesker som ikke ser og ikke hører, men har god førlighet og følelighet, har med utgangspunkt i norsk tegnspråk utviklet et taktilt norsk tegnspråk som er forskjellig fra norsk tegnspråk (Raanes 2006). I Norge har vi med

andre ord flere fullverdige, norske språk fordelt på *tre forskjellige modaliteter*. Norske talespråk er i den *vokale-auditive* modaliteten, taktilt norsk tegnspråk er i den *gestuelle-taktile* modaliteten, mens norsk tegnspråk er i den *gestuelle-visuelle* modaliteten.

Norsk tegnspråk uttrykkes ved å endre hendenes form, plassering og bevegelser foran og på kroppen, ved å heve eller trekke sammen øyenbrynene, utvide og smalne øyeåpningen, endre blikkretningen, utvide eller trekke inn kinnene og endre munn-, tunge- og hodestillingene.

Norsk tegnspråk mottas gjennom synet. Derfor er det et *gestuelt-visuelt* språk (Vogt-Svendsen 1983). I norsk tegnspråk er den fysiske gesten et språksymbol som oppfattes med synet og automatisk fremkaller et meningsinnhold.

Vi kan også la hver hånd uttrykke hvert sitt tegn mens vi lar ansiktet uttrykke et tredje innhold. Hendene kan utføre tegn på forskjellige steder i rommet umiddelbart foran kroppen, tegnrommet, hvor stedet hendene er plassert, også vil kunne uttrykke mening. Derfor er norsk tegnspråk også et *simultant-spatialt* språk (Vogt-Svendsen 1983).

1.3. Sentrale begrep

Denne artikkelen er skrevet for alle som vet en del om språk, men likevel ikke er fortrolige med språkforskernes fagtermer. Noen ord og uttrykk som trenger en forklaring får det i neste avsnitt. Andre får sin forklaring når de dukker opp i teksten. Norske ord med store bokstaver viser til tegnet i norsk tegnspråk som betyr det samme eller nesten det samme som det norske ordet.

1.3.1 Døve og hørende

I denne artikkelen er ordet *døv/døve* brukt flere ganger. I norsk talespråk kan ordet *døv* bety *en person som ikke hører eller hører dårlig*. I denne betydningen av ordet *døv* er det mange døve som ikke kan norsk tegnspråk. I norsk talespråk kan ordet *døv* også bety en som ikke følger med på det andre sier, og er dermed blitt et uttrykk som kan bety *kjedelig, sløv, dust og idiot* (Schröder 2006).

I norsk tegnspråk betyr tegnet *døv*, DØV, først og fremst en som kan tegnspråk og kjenner normene i den tegnspråklige kulturen (Malmquist & Mosand 1996; Haualand 2002; Schröder 2006). Det er denne forståelsen av ordet *døv/døve* som er brukt i denne artikkelen. Ordet og tegnet *døv* brukes i kontrast til ordet *hørende*. Det norske tegnet HØRENDE, betyr en som ikke kan tegnspråk, eller ikke kjenner døves livsvilkår og kultur, altså de andre (Haualand 2002). Denne måten å bruke de to ordene på er i denne artikkelen et lån fra norsk tegnspråk

inn i norsk skriftspråk, slik at ordet *døv/døve* fremfor alt betegner en kompetanse som de fleste andre, *de hørende*, ikke har.

1.3.2 Språklige uttrykk

Språklige uttrykk har, som sagt over, en forside og en innholdsside. Formsidene er *tegnet* slik det er utført, eller *ordet/lyden* slik det er sagt eller skrevet. Innholdssiden er betydningen av uttrykket som er lagret i hukommelsen.

Naturlige språk utvikles i et fellesskap og har en lang tradisjonsoverføring fra generasjon til generasjon. Språkovertøringen skjer når nye, unge barnehjerner ser for eksempel et hus og ser tegnet HUS, eller hører lyden *hus* tilstrekkelig mange ganger inntil barnet har fått sammenkoblingen automatisert. Når det språklige uttrykk er etablert, representerer det noe annet enn seg selv. I eksemplet over representerer det et hus, eller det vi kaller *referenten*. Gradvis lærer barnet å snakke om alt det har tegn eller ord for. Når språk vandrer fra generasjon til generasjon, endres det. Noen uttrykk faller fra, noen blir endret, mens nye kommer til. Språkendring skjer med alle levende og naturlige språk.

1.3.3 Tegn i skriftlig tekst

I likhet med de fleste av verdens naturlige talespråk, har ikke tegnspråkene foreløpig fått gode, grafiske former, det vi kaller skrift. Når vi i en skriftlig tekst skal referere til *tegn*, har vi foreløpig ikke en felles måte å gjøre det på (Erlenkamp 2003). En mulighet som vi alt har nevnt, er å bruke det omkringliggende talespråkets ord for den tilsvarende betydningen og skrive ordet med store bokstaver. BRA viser altså til det norske tegnet med betydningen *bra*. Når vi skal referere til tegn med et sammensatt innhold, kan vi markere det ved å bruke små bokstaver med punktum mellom hvert ord som beskriver tegnets mening. Tegnet som betyr at *en person kommer mot meg* kan vi skrive som *person.komme.mot.meg*. I arbeidet med det nye, norske tegnspråkkorpuset som Lindsay Ferrara, NTNU, leder, utvikler språkforskerne nye annotasjonskonvensjoner for norsk tegnspråk (NTNU 1). En måte å bevare eller sende en tegnspråkbeskjed på til andre på, er ved å lage en video og sende den. Vi har gode redskap for å analysere og beskrive norsk tegnspråk og slik får til skriftlige fremstillinger tett knyttet til den språklige formen. Foreløpig er det raskere å sende en video, en tegnspråklig tekstmelding. Selvfølgelig kan døve også å lese og skrive norsk, slik hørende leser og skriver engelsk. Alle liker helst å bruke sitt eget språk, når det er mulig.

1.3.4 Naturlige språk

Det er mange teorier og metoder vi kan bruke for å forklare hva språk er, hvordan de er satt sammen og hvordan de fungerer (Kjøll 2013). Denne artikkelen tar utgangspunkt i sju kriterier for det språkforskere kaller *et naturlig språk* (Endresen, Simonsen & Sveen 2005; Wille 2011):

1. Naturlige språk kan analyseres ned til språkets minste deler, uten egen betydning, som for eksempel enkeltlyder eller håndformer. Det er språkets *fonemnivå*.
2. Alle språk har et fast antall fonemer, som kan danne et stort antall tegn eller ord, som igjen kan danne et tilnærmet uendelig antall ytringer eller setninger. Det er språkets *morfologiske nivå* og videre dets *setningsnivå*, også kalt dets *syntaktiske nivå*.
3. Det er ingen naturgitt sammenheng mellom språklige uttrykk og uttrykkets betydning/innhold. Uttrykkene er arbitrære/tilfeldige. Relasjonen mellom form og betydning er en fastlagt konvensjon.
4. Naturlige språk er *regelstyrt* og har unntak fra sine regler. Reglene bestemmer hvordan fonemene kan kombineres til enheter med betydning, altså tegn eller ord, videre hvordan tegn eller ord kan kombineres til større ytringer, det vi kjenner som setninger i skriftlige gjengivelser, og hvordan ytringer kan kombineres til større fremstillinger, som i kortere eller lengere tekster.
5. Naturlige språk har dialekter og sosiolekter. Forhold som kjønn og alder påvirke også hvordan den enkelte snakker.
6. Naturlige språk endrer seg over tid.
7. Naturlige språk går i arv fra generasjon til generasjon, når nye generasjoner er til stede i de eldre generasjonenes språkmiljø.

De to neste kapitlene beskriver hvordan disse kriteriene er realisert i norsk tegnspråk og hvordan denne kunnskapen ble utviklet av blant annet norske tegnspråkforskere.

2. Norsk tegnspråk, et eget, selvstendig språk

2.1. Tegnspråkingvistikk blir et fag

Døve og andre som har snakket om alt mellom himmel og jord i alle livssituasjoner på norsk tegnspråk, har intuitivt visst at dette er et eget og fullgodt språk (Peterson 1997; Schröder 2006). Sigval Skavlan skrev til 50-årsjubilet for døveskolen i Trondheim i 1875 at norsk

tegnspråk er 'tankens flukt gjennom hendene' (Skavlan 1875). Likevel var det ikke før lingvistene analyserte og dokumenterte at tegnspråkene er bygget opp på samme måte som talespråkene, at tegnspråkene etter hvert ble allment anerkjente og respektert som fullverdige, naturlige språk. I 1960 utgav William Stokoe den første lingvistiske beskrivelsen av amerikansk tegnspråk som et genuint og fullverdig språk (Stokoe 1960). I løpet av 1970-årene dukket det opp nye og supplerende artikler om tegnspråk i USA og Europa. Språkforskerne tok i bruk forskjellige teorier og metoder og dokumenterte at tegnspråkene er språk på lik linje med talespråkene.

Forskningen på norsk tegnspråk kom i gang på 1980-tallet ved Universitetet i Trondheim. Det ble drevet frem av Marit Vogt-Svendsen, Odd-Inge Schröder og Irene Greftegreff som våre pionerer. Da var det ingen selvfølge ved universitet og høyskoler at norsk tegnspråk skulle være gjenstand for forskning, eller at det skulle bli et eget fag og en egen akademisk disiplin slik norsk tegnspråklingvistikk er i dag. Pionerne la ned et betydelig politisk og holdningsmessig arbeid overfor fagfolk, politikere og døve. De hadde gode støttespillere i og utenfor døvemiljøet og fikk stadig flere som sluttet seg til deres synspunkt ettersom de la frem ny kunnskap om norsk tegnspråk (Peterson 1997; Herland 2018). På 1990-tallet ble det et eget fag ved Universitet i Oslo og like etter ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, nå NTNU. Noe senere ble det et fag også ved Høgskolen på Vestlandet.

Snaut 40 år med forskning i Norge har gitt omfattende kunnskap om norsk tegnspråk, men fremdeles mangler vi mye eksakt viten om dette språket. Ut fra forskningsresultater for andre tegnspråk, større og mindre undersøkelser av norsk tegnspråk samt observasjoner av samtaler på norsk tegnspråk, hevder vi tegnspråklingvister likevel ting om norsk tegnspråk som senere forskning vil bekrefte, nyansere eller avkrefte. De følgende avsnittene bygger på arbeidene til Vogt-Svendsen (1981, 1983, 1987, 1990, 2001), Greftegreff (1991, 1992, 1993), Malmquist & Mosand (1996), Schröder (1983, 2006), Selvik (2006), Amundsen (2007), Vogt-Svendsen & Bergman (2007), Halvorsen (2012, 2020), Vonen (2020) m.fl.

2.2. Norsk tegnspråkfoniologi

Kriteriene for naturlige språk sier at språk blant annet kjennetegnes av sine minste former uten egen mening. Teorien om dette grunnleggende nivået i språket kalles *fonologi*. *Fon* betyr lyd, og selv om lyd ikke betyr noe som helst i norsk tegnspråk, snakker vi om tegnspråkenes fonologi, altså tegnspråkenes *minste betydningskillende deler*. Når vi kartlegger et språks

fonologi, beskriver vi de minste delene av språklige uttrykk som ved endring gir en ny betydning av et tegn eller ord. I norsk talespråk er *b-* og *p-*lyden to forskjellige lyder fordi de i samme posisjon danner to ord med hver sin betydning, som i *bil* og *pil*. Den betydningsskillende effekten kalles en *distinktiv funksjon*. Alle språkets minste deler som har distinktiv funksjon, tilhører språkets fonologi (Endresen m. fl. 2000).

Stokoe startet den fonologiske analysen av amerikansk tegnspråk (1960). I dag regner vi med fem distinktive trekk knyttet til hånden (Greftegreff 1991, 1992, 1993; Sutton-Spence & Woll 1999; Johnson & Schembri 2007; Jepsen, Clerk, Lutalo-Kiingi & McGregor 2015). Det er håndens form, dens plassering, hvordan en tenkt pil på håndbaken peker, videre hvordan en tenkt pil vinkelrett ut fra håndflaten peker, og til slutt kommer retningen i bevegelsen av hånden. Vi skal ikke gå inn på alle de distinktive trekkene i norsk tegnspråkfoniologi her. Det største arbeidet om håndformer i norsk tegnspråk er Greftegreffs hovedfagsoppgave fra 1991. Greftegreff viser utfordringene med å beskrive de om lag 40 håndformene som er brukt i norsk tegnspråk (Greftegreff 1991, 1992, 1993). Her skal vi nøye oss med å vise hvordan vi kan analysere og beskrive de mindre manuelle delene som et tegn er satt sammen av.

Håndform	Sted	Orientering	
		Retning	Bevegelse
		Vridning	

Figur 1. Tegnets minste deler knyttet til hånden.

MORSOM

SLADRE

Tegnene MOR SOM og SLADRE viser at retningen i tegnets bevegelse har distinktiv funksjon i norsk tegnspråk.

I tegnene VIN og FIN ser vi at håndens vridning, altså hvilken vei håndflaten er vendt, har distinktiv funksjon. Det er umulig å se forskjell på munnstillingen når vi sier ordene *vin* og *fin*.

VIN

FIN

I 1983 utgav Vogt-Svendsen en undersøkelse av 37 tegn. Hun dokumenterte tegnenes manuelle, fonologiske deler og deres morfologi (Vogt-Svendsen 1983). Vogt-Svendsen oppdaget at munnstillingen, det vi også kaller tegnets orale komponent, kan ha distinktiv funksjon. To eller flere tegn kan altså ha en likt utført manuell del, hendene gjør det samme i begge/alle tegnene, mens bevegelsen som en gjør med munnen, varierer fra tegn til tegn og bestemmer hva tegnet betyr. Tegnene som betyr *sur.smak*, *sur.person* og *Tromsø*, skiller seg fra hverandre på grunn av endret munnstilling (Vogt-Svendsen 1983).

Vogt-Svendsen fant at noen tegn hadde munnstillinger som var en obligatorisk del av tegnet og ikke kunne endres uten at betydningen ble endret, som i eksemplene over, eller at tegnet ble ugjenkjennelig. Munnstillingen til *TROMSØ* kan nok minne om måten vi bruker munnen på når vi på norsk uttaler *tromsø*, men likevel ikke helt. Slike munnstillinger regnet Vogt-Svendsen som mulige språklån. De blir av og til kalt ordbilder, selv om de strengt tatt ikke er det (Vogt-Svendsen 1983; Malmquist & Mosand 1996). Vogt-Svendsens var blant de første som internasjonalt gjorde munnstillingen til et eget forskningsfelt (Vogt-Svendsen 1981, 1983, 2001; Mohr 2014).

2.3.Norsk tegnspråkmorfologi

Det neste kriteriet for naturlige språk er språkets *morfologi*, også kalt *formlære*. Det handler om at *fonemene kan settes sammen* til form, tegn eller ord, med en *betydning* (Endresen m. fl. 2005). Språkforskerne skriver om dette nivået på forskjellige måter og er slett ikke enige, men alle synes å mene at språk har et eget tegn- eller ord-nivå. Noen tegn eller ord kan vi gi

mindre endringer så grunnbetydningen blir mer presis. Et eksempel kan være ordet *gutt* som kan få endelsene *-en*, *-er* og *-ene*. *Gutt* sier vi er et *rotmorfem*, mens de forskjellige bøyningsendelsene kaller vi *grammatiske morfem*. Tegn og ord kan få forstavelser og endelser som del av språkets morfologi (Endresen m. fl. 2005; Wille 2011; Iversen, Otnes & Solem 2014). Vi skal nå dele det norske tegnforrådet i to hovedgrupper slik det ofte ble gjort på slutten av 1900-tallet. Nyere uttrykk som flere språkforskere bruker i dag, presenteres i slutten av hvert avsnitt.

2.3.1 Ettmorfemiske tegn

Norges Døveforbund har siden begynnelsen av 1900-tallet lagt ned et stort arbeid for å kartlegge tegnene i norsk tegnspråk. Tegnordlister ble publisert med bilder og beskrivelser av tegn (Sander 1993; Norges Døveforbund 1984). Tegnet GUTT er et eksempel på et ettmorfemisk tegn som vi finner i Tegnordboken (erher.no). Vi kan gjenta det og få betydningen *gutter*. Snakker vi om en bestemt gutt eller noen bestemte gutter, kan vi uttrykke det ved hjelp av et peketegn som gjør det tydelig hvilken gutt eller hvilke gutter det gjelder. Vi kan ikke som i norsk talespråk og bruken av grammatiske morfem, gjøre det ved en mindre endring på tegnet, men legger til et eget tegn, en peking.

Vogt-Svendsen er den første lingvisten som beskrev norske tegn, deres form og betydning, som del av et forskningsprosjekt. Hun dokumenterte dermed at tegnforrådet i norsk tegnspråk er forskjellig fra ordforrådet i norsk talespråk og slik sett unikt (Vogt-Svendsen 1983). Hun viste at det er mange tegn som har ett innhold, bare én betydning, selv om vi må bruke flere norske ord for å få formidlet den samme betydningen, som for eksempel tegnet som betyr *gidder-ikke* og det som betyr *er-ikke-der* (Vogt-Svendsen 1983).

Videre dokumenterte hun at noen tegn utføres med en hånd, tidsuttrykket NETTOPP, andre med begge hendene og med like håndformer, BORTE, eller med forskjellige håndformer, SKRIVE-LENGE. Noen tegn utføres i tegnrommet, TYKK, noen med den aktive hånden mot den passive hånden, FERDIG, og noen på kroppen, NETTOPP (Vogt-Svendsen 1983).

Norsk tegnspråk fornyer seg og endres over tid på flere måter (Malmquist & Mosand 1996; Schröder 2006). Nye tema og nye ting å snakke om får sine nye tegn, på samme måte som nye tema og ting får sine nye ord i ethvert språk. Med tiden glir de nye uttrykkene inn som faste tegn eller ord i gjeldende språk. Motivasjonen eller etymologien for et tegn kan ta utgangspunkt i ikoniske trekk, hvordan noe ser ut, en mening eller noe typisk for det som skal tegngis. Tegnet for Gardermoen er et slikt eksempel. Da flyplassen var ny, tok det tid å

Tegnspråkutvalget

etablere gode rutiner for rask håndtering av passasjerer og bagasje. Det ble mye rot og kaos. Tegnet ROT ble brukt for situasjonen på stedet og fikk ordbildet *gardermoen* (mer riktig *gaemoe* og med tungespissen mellom tennene til sist) knyttet til seg. Tegnet festnet seg og er i dag navnetegnet for flyplassen.

Hvis et nytt fenomen har fått et navn eller eget ord på norsk, kan vi stave dette nye ordet med håndalfabetet. Det kan være opphavet til et nytt tegn. Staving eller bokstavering er et litt tungvint språklån som etter hvert kan forenkles ved at tegnet for den første håndalfabetbokstaven i ordet blir brukt som håndform i et nytt tegn. Slike tegn kalles *initialtegn*. Mange navnetegn synes å ha blitt til på denne måten. Det samme gjelder noen tegn for ukedager og måneder, som f.eks. varianter av tegnene LARS, ONSDAG og JUNI.

LARS

ONSDAG

JUNI

Siden håndformen kan føres tilbake til et skriftlig ord fra et talespråk, kan de regnes som språklån. Med tiden kan deres opprinnelse fra et bokstavtegn bli nedtonet og nærmest borte. De blir ordinære tegn i norsk tegnspråk. Slik *apotek* og *butikk* er vanlige norske ord i dag.

Tegn med en konvensjonalisert form og en konvensjonalisert, begrenset betydning kaller vi *leksem*. De kan også kalles *tegn med grunnform*, *faste tegn* og noen ganger *ettmorfemiske tegn*. Denne tegngruppen står i kontrast til den neste gruppen vi skal bli kjent med.

2.3.2 Flermorfemiske tegn

Vi har en gruppe tegn som har et sammensatt og rikere meningsinnhold enn de konvensjonelle leksemene. Et eksempel på et slikt tegn er *gi* eller *få*. Her kan retningen i tegnets bevegelse, altså hvor hånden beveger seg fra og til når den utfører tegnet, *peke ut* hvem som gir til hvem, mens tegnets håndform kan *vis*e formen på objektet som gis.

få.liten.gjenstand

A.gi.stor.gjenstand.til.B

I norsk tegnspråk kan all denne informasjonen uttrykkes *med ett tegn* når sammenhengen og bruken av retninger i tegnføringen og blikkretningene er en logisk konsekvens av det som tidligere er sagt (Erlenkamp 2011 A). Et annet eksempel er at vi med ett tegn kan uttrykke hvordan en person beveger seg, samtidig som vi formidler hvor personen kommer fra og går til.

person.beveger.seg.fra.meg

Tegn med sammensatt og fortettet innhold utgjør en stor gruppe i norsk tegnspråk. Gruppen kan deles i flere undergrupper, alt etter hva de viser til og hvordan vi forstår dem. De kan kjedes sammen i nærmest sømløse, komplekse uttrykk på en måte vi ikke finner tilsvarende eksempler på i norsk talespråk, men som vi kan finne i andre talespråk. Foreløpig har vi beskjeden kunnskap om denne tegngruppen i norsk tegnspråk (Erlenkamp 2009, 2011 A, B). Derimot kjenner vi forskningsresultater fra andre lands tegnspråk og ser at de synes å stemme også for de tilsvarende norske tegnene.

Elisabeth Engberg-Pedersen har undersøkt noen slike tegn i dansk tegnspråk (Engberg-Pedersen 1993), mens Lars Wallin har sett på et utvalg i svensk tegnspråk (Wallin 1994). Han skriver at disse tegnene har en 'rot med et innhold av verbal karakter og minst ett morfem av nominell karakter' (Wallin 1994:5). Det betyr at disse tegnene har i seg det vi på norsk talespråk gjerne bruker både et verb og et substantiv for å uttrykke. Et annet særtrekk ved disse tegnene er at sammenhengen de står i, det vi kaller deres kontekst, er viktig for hvordan vi skal forstå dem. I en gitt kontekst gir de nyansert og detaljert informasjon (Erlenkamp 2011 A, B). Uten kontekst, gir de ikke videre konkret mening.

Denne tegngruppen har hatt mange navn som *klassifikatoriske tegn*, *proformer*, *polysyntetiske tegn*, *polymorfemiske tegn*, *depicting signs*, *avbildende tegn* og *fleksible tegn* (Wallin 1994; Sutton-Spence & Woll 1999; Liddel 2003; Johnston & Schembri 2007; Bø, Ferrara & Halvorsen 2018; Halvorsen 2020). Da Wallin valgte å bruke betegnelsen *polysyntetiske tegn*, var det fordi noen talespråk har ord med et liknende sammensatt innhold. Språkforskere kaller dem *polysyntetiske* språk. Et eksempel på et polysyntetisk ord er *iuccosfueit* (i-u-cco-s-t-ueit) som betyr *det-du-spiser-sammen-med-meg* i det polysyntetiske språket abkhsisk i Kaukasus (SNL 1). For flere eksempler, se Engberg-Pedersen (1993), Wallin (1994) og Kelly, Wigglesworth, Nordlinger & Blythe (2014).

Vi har nå sett på to hovedgrupper av tegn i norsk tegnspråk. Fordi deres morfologi er forskjellig, er reglene for hvordan de kombineres og når og hvor det passer å bruke dem i språket også forskjellige. Da er vi over på språkets *syntaktiske nivå*.

2.5 Norsk tegnspråksyntaks

Det tredje nivået i kriteriene for naturlige språk beskriver hvordan tegn eller ord settes sammen til fraser og ytringer. Dette tilsvarer *setningsnivået* i skriftlige og talte tekster. Vi vet at språk skiller seg fra hverandre ved hvilken rekkefølge tegnene eller ordene kan plasseres i. De nordiske talespråkene har den samme grunnstrukturen: subjekt – verbal – objekt i umarkerte ytringer. For norsk tegnspråk er det dokumentert en større variasjon i leddrekkefølgen (Schröder 1983; Vogt-Svendsen 1983; Malmquist & Mosand 1996; Schröder 2006; Erlenkamp 2011 B; Vonen 2020). Vi har foreløpig ikke nok forskning til å si hva grunnstrukturen for tegnrekkefølgen er. Vi skal ikke se på alle de dokumenterte mulighetene, men ta med noen rekkefølger som belyser forskjellen mellom norsk tegnspråk og norsk talespråk.

På norsk tegnspråk kan vi si: DØV pek-mottaker. Dette betyr «du er døv» (Vogt-Svendsen 1983). Vi legger merke til at det ikke er et eget tegn for *å være*, der vi på norsk sier *er*, og heller ikke tegnet DU, men et pek mot den det gjelder.

En annen tegnrekkefølge er å si: SPISE FISK pek-c, c viser til den som snakker. Det betyr «Jeg spiste/spiser/skal spise fisk» (Schröder 2006). Her er det flere forhold å legge merke til. Den umiddelbare rekkefølgen synes å være: verbal – objekt – subjekt, uten at vi skal gå i dybden i teorien om disse syntaktiske leddene i norsk tegnspråk. Tegn som refererer til prosesser, handlinger, endringer og tilstander, det vi ofte forbinder med verb, blir ikke tidsbøyde i norsk tegnspråk. Tiden for en hendelse blir angitt på andre måter, for eksempel ved å si når det skjedde. Mange talespråk har heller ikke krav om et tidsbøyd verb, eller verb i det hele tatt, for at ytringen skal være grammatisk riktig, som for eksempel kinesisk (Noso 2020).

Nye tema kan introduseres på forskjellige måter i norsk tegnspråk (Amundsen 2007; Halvorsen 2012; Hodge, Anible & Ferrara 2019; Ferrara & Ringsø 2019). En måte er å bruke det konvensjonaliserte tegnet for temaet sammen med en peking utført av hånden eller blikket like før eller etter det konvensjonelle tegnet. Da har vi tildelt temaet en retning. Når vi vil knytte mer informasjon til temaet, kan vi gjøre det ved å bruke nye, konvensjonaliserte tegn eller avbildende tegn og samtidig aktivere retningen temaet ble tildelt da det ble introdusert.

Retningen kan reaktiveres ved å rette blikket i den aktuelle retningen, eller legge retningen inn i tegnets bevegelse. Retningen i de enkelte *artikulatorene*, altså blikket eller håndens bevegelse, er noe av det som knytter det tidligere gitte temaet og den nye informasjonen sammen.

Bruk av retning på denne måten har en tekstbindende funksjon og er en del av grammatikken i norsk tegnspråk (Amundsen 2007; Erlenkamp 2009, 2011 A, B; Halvorsen & Amundsen 2011; Halvorsen 2012). Hvis vi ikke fikk med oss hva en gitt retning representerer av mening, kan det være vanskelig å skjønne det som videre blir sagt (Napier, McKee & Goswell 2010). Tegnrekkefølgen vil variere om vi bruker konvensjonaliserte, faste tegn eller avbildende, fleksible tegn. For flere eksempler se Erlenkamp (2009, 2011 A, B).

I norsk talespråk er det ikke nødvendig med meningsfull bruk av retningen i blikket eller hånden for å *få frem et innhold*, selv om det gjerne forekommer ved ord som for eksempel *den, denne, der, de* og *dem*. Retning er ikke på samme måte som i norsk tegnspråk, en del av grammatikken i norske talespråk, selv om retningen kan være det som klargjør betydningen av et ord.

Leddrekkefølgen vil i noen språk være forskjellige i fortellende og spørrende ytringer. Slik er det i norsk talespråk, men ikke i norsk tegnspråk (Vogt-Svendssen 1983; 1990). I påstanden “Du er sulten.” og spørsmålet “Er du sulten?” ser vi at rekkefølgen varierer. I norsk tegnspråk vil tegnrekkefølgen være den samme i begge ytringene, men ikke hode- og panne/øyenbrynstillingen. Påstanden “Du er sulten.” kan sies mens blikkretningen og den ene hånden rettes som en peking mot den som spørres, samtidig som den andre hånd utfører tegnet SULTEN. Påstanden kan styrkes med samtidig å nikke, eventuelt benektes med samtidig å riste på hodet. I spørsmålet “Er du sulten?” kan vi med hendene gjøre det samme som i påstanden over, men nå må hodet skytes frem mot den som spørres og brynene heves for å markere at det er et spørsmål som stilles (Vogt-Svendssen 1990). Hver hånd utfører hvert sitt tegn samtidig. Blikkontakten holdes med den som spørres, som en markering av at ‘nå forventer jeg et svar av deg som jeg ser på’.

Er du sulten? En simultan konstruksjon SULTEN.PEK(du)?

En spørresetning kan bestå av et eneste tegn, TRONDHEIM. Det er blikkretningen som angir hvem som skal svare. Hevede øyenbryn viser at det er spørsmål. Ytringen kan oversettes til norsk talemål som «Vil du virkelig til Trondheim?» (Schröder 1983).

Bogumila Slowikowska har undersøkt imperative ytringer i norsk tegnspråk (Slowikowska 2011). De består ofte av ett tegn. Bevegelsen i tegnet er intensivert og ansiktsuttrykket endret med en sammentrekning over neseroten og oppover i pannen.

Med dette har vi sett på noe av den grunnleggende og allment aksepterte kunnskapen om norsk tegnspråk som forskningen har gitt oss om språket som system. Et språk er likevel mer enn et system. For å kunne et språk, må vi også kjenne dets konvensjoner for variasjon i sjanger og stil. Dette kalles språkets *pragmatiske nivå*.

2.4. Norsk tegnspråk, ikonisk og arbitrært

Punkt 3 i kriteriene for naturlige språk hevder at de språklige uttrykkenes formside ikke skal være en funksjon av eller likne innholdssiden, relasjonen skal være *arbitrær* eller *tilfeldig*. Det finnes likevel tilfeller der det er likhet mellom uttrykkets form og betydning. En slik relasjon mellom uttrykkets form og betydning kalles blant annet en *ikonisk relasjon*, en *ideofon* eller et *onomatopoetikon*, det vil si et lydehermende uttrykk.

Noen tegnspråktegn er ikoniske, som for eksempel tegnene HUS, BIL, BÅT, SPISE, GÅ. Dette innebærer ikonisitet på språkets tegn-nivå. I norsk talespråk har vi det tilsvarende som for eksempel *ringe*, *fosse*, *suse* og *tisse*. På ordnivået viser forskning at det faktisk er mange lydmalende ord, onomatopoetikon og ideofoner, i talespråkene (Taube 2001; Dingemanse 2015, 2018, 202). Når vi forteller noe i den rekkefølgen det hendte, får vi ikonisitet på det syntaktiske og tekststrukturelle nivået. Dette kan vi gjøre på talespråk også, så der er språkene like. Kriteriet om arbitrærhet er med andre ord ikke et absolutt nødvendig krav.

Sarah Taub har likevel påpekt at selv om vi av og til kan gjenkjenne et tegn som ikonisk, er det tilfeldig, altså *arbitrært*, hva som velges ved referenten som grunnlag for tegnets ikonisitet. Vi vet for eksempel at tegnet FUGL i Trondheim i 1875 refererte til fuglers vinger. I dag er det nebbet som ligger til grunn for ikonisiteten i tegnet. Tegnet er altså både arbitrært og ikonisk.

Det er, uten at vi vet dette sikkert, mulig at tegnspråkene er mer ikoniske enn talespråkene. Denne ikonisiteten er likevel ikke selvforklarende. Vi må lære hva de betyr før vi skjønner dem og kan bruke dem i en samtale. De fleste som ser de ikoniske tegnene som er nevnt over brukt i en samtale på tegnspråk, men som selv ikke kan språket, vil som regel ikke oppdage tegnene eller skjønne noe som helst av det som blir sagt.

2.5. Nyere norsk tegnspråkforskning

Tegnspråkforskningen er i dag videreutviklet med ny teknikk og nye metoder for analyse. Den nye opptaksteknologien gir høyere temporal og spatial oppløsning. Videoopptak av samtaler med 50 bilder pr. sekund gir klarere bevegelser, og høyere oppløsning gjør at vi kan zoome inn detaljer i interaksjonen på en bedre måte enn før. Sammen med nye dataprogram og tekniske muligheter for å analysere språk, har dette bidratt til ny og utvidet kunnskap om tegnspråk.

Vi vet i dag at talespråk som tegnspråk er komplekse multimedierte, helhetlige system. De som snakker sammen, bruker mer enn hva vi kan fange i skrift når de forteller hva som har skjedd, legge planer og utvikle tanker og ideer (Kendon 2000, 2004; McNeil 2000, 2005; Kito 2003, 2007; Enfield 2009; Vigliocco, Perniss & Vinson 2014; Dingemanse 2015, 2020; Ferrara & Hodge 2018). Signaler som *intonasjon, trykk, lene seg frem eller tilbake, riste eller nikke på hodet, bevege hender, armer og skulder og endre blikkretningen* er vanlig i de fleste samtaler. Det viser seg at dette er uttrykk med en stabil form som igjen har en relativt like stabil betydning. De har mye til felles med tradisjonelle språklige uttrykk, jfr. 1.2.2. Dagens lingvister uansett hvilket språk som utforskes, vil ofte trekke inn multimodalitet som en viktig språklig faktor for meningsdanning.

Andre faktorer som har vist seg å være viktige for det språklige uttrykket, er det vi kaller *samtalens tid, sted, hvor, hvem og hvorfor*. Dette er knyttet til den *språklige økologien*.

Kartleggingen og analysen av slike forhold er også viktige for å forklare hvordan mening

oppstår i en samtale eller monolog (Haugen 1972; Clark 1996; Garner 2005; Enfield 2009; Ferrara & Halvorsen 2017; Ferrara & Hodge 2018; Bø, Ferrara & Halvorsen 2018; Ferrara 2019; Hodge, Ferrara & Anible 2019; Svennevig 2020; Ferrara & Ringsø 2021; Hårstad, Mehlum & Ommeren 2021; Skedsmo 2021; Bø under utgivelse).

Forskningen viser at punkt 3 i kriteriene for naturlige språk, det om arbitrærhet, bør reformuleres så det omfatter mer enn de tradisjonelle språklige uttrykkene. På et overordnet teoretisk plan har tegnspråkene og talespråkene mye til felles. Når vi studerer måtene de uttrykkes på, deres forside, er de svært forskjellige. Vi skal bare så vidt komme inn på den nyere tegnspråkforskningen. Vi tar det med fordi det løfter frem noe av mangfoldet i de språklige variasjonsmulighetene som også preger norsk tegnspråk, ikke bare norsk talespråk.

2.6. Språk og strategier for meningsutveksling

En av flere teoretisk tilnærming for å analysere samtaler er å kartlegge hvordan de språklige uttrykkene fremkaller mening (Kjøll 2013). Innledningsvis så vi på hvordan et språklig uttrykk har en forside som fremkaller en innholdsside fra hukommelsen, jfr. 1.2.2. Forskere har vist at språklige uttrykk fremkaller mening på én av minst tre forskjellige mulige måter. Vi tenker det er nyttig å se de tre måtene som forskjellige strategier eller metoder for å fremkalle mening, også når vi snakker om norsk tegnspråk (Bø, Ferrara & Halvorsen 2018; Hodge & Ferrara 2018; Skedsmo 2021; Bø under utgivelse).

De tre strategiene er 1) *å peke*, 2) *å vise* og 3) *å bruke konvensjonelle uttrykk*. Dette trenger en forklaring: 1) *Å peke* er en uttrykksmåte som *angir en retning*. Vi *peker* på mange forskjellige måter som for eksempel med blikket eller hånden. Når vi peker på noe, leder vi andres oppmerksomhet mot det vi vil formidle. De må selv se hva pekingen sikter mot og slik forstå hva vi mener å snakke om. Slike pekinger blir også kalt indekser. 2) *Å vise* er å formidle mening ved å *illustrere* eller *demonstrere* for eksempel *handlinger, bevegelser, endringer, former og holdninger*. Vi bruker gjerne mimikk, intonasjon og / eller kroppspositurer når vi *viser* noe. Det er mange handlinger hvor det er enklere å vise hvordan vi gjør dem enn å forklare dem. Vi kan for eksempel late som om vi holder på en ting og videre vise hvordan vi kan flytte og bevege på gjenstanden. 3) Vi bruker *konvensjonelle språklige uttrykk*, uttrykk som har en etablert og stabil relasjon mellom form- og innholdssiden, jfr. leksemene i en ordbok. Slike konvensjonelle uttrykk er den tradisjonelle forståelse av hva språk er, som ny forskning har endret på (Endresen m. fl. 2005; Kjøll 2013).

De meningsdannende prosessene som uttrykkene fra hver strategi setter i gang, er svært forskjellig. Det er likevel ikke skarpe skiller mellom strategiene (Ferrara & Halvorsen 2017). Et gitt norsk tegnspråktegn kan være en tydelig representant for en av de tre strategiene, mens et annet tegn kan ha deler i seg fra to eller alle tre strategiene. For eksempel kan tegnet som betyr *gi* eller *få* ha en retning på bevegelsen som *peker* ut hvem som gir og hvem som får noe, slik vi så over. Samtidig kan håndformen *vise* gjenstandens størrelse og form.

Språk tar i bruk de tre strategiene på hver sin bestemte måte etter konvensjonene for det gjeldende språket (Bø, Ferrara & Halvorsen 2018; Ferrara & Ringsø 2019; Hodge, Ferrara & Anible 2019; Ferrara 2020; Hårstad, Mehlum & Ommeren 2021: Bø under utgivelse). Innen ett og samme språk varierer mengden av hver strategi fra sjanger til sjanger og etter stilen språkbrukeren benytter seg av. Gode kunnskaper om sjanger og stil er grunnleggende for å beherske et språk og dermed kunne et språk. Sjanger og stil handler om hvordan vi skal snakke til forskjellige samtalepartnere alt etter tid og sted, relasjonene oss imellom, hvorfor vi snakker sammen og hva vi vil oppnå. Dette er viktige deler av det vi kaller språkets *pragmatiske nivå* (Halliday & Hassan 1976; Bachhtin 1997; Wittgenstein 1997; Bakhtin 2005). Slike kunnskaper begynner vi å utvikle like tidlig som andre språklige ferdigheter, og de fortsetter å utvikle seg lenge etter at språket som system er på plass, noe som skjer ved 4-6-årsalderen.

Når vi har tilgang til språket, utvikler vi språklige pragmatiske ferdigheter fra første levedag. Denne delen av språkutviklingen fortsetter i barnehagen, førskolen, grunnskolen, videregående skole, høyere utdanning og de første arbeidsårene som de viktigste periodene. Slik får vi et fullt internalisert og aldersadekvat voksenspråk.

2.7. Tre nordiske tegnspråk

«Språk skiljer sig inte i fråga om vad de kan uttrycka, bara hur de gör det», skrev Brita Bergman (1982, 1983). Hun var verdens første professor i tegnspråk, utnevnt ved Stockholms universitet i 1991 (Eriksson 1994). Hun og hennes kolleger dokumenterte at svensk tegnspråk er et genuint svensk minoritetsspråk med sin egen fonologi, eget tegnforråd, egen leddrekkefølge og sine egne setningsstrukturer (Göransson & Westholm 1995). På grunnlag av deres arbeider samt diskusjonene om minoritetsspråkliges rettigheter i samfunnet, anerkjente Riksdagen i Sverige i 1981 svensk tegnspråk som et eget svensk språk (Göransson

Tegnspråkutvalget

& Westholm 1995; Haualand & Holmström 2019), en god stund før det samme skjedde i Norge.

Det kan være nærliggende å tenke at tegnspråkene i Norden er relativt like. De skandinaviske talespråkene kan i lingvistisk forstand vurderes som varianter av et og samme språk siden de har mange fellestrekk (Endresen m. fl. 2005). Likevel er ikke talespråkene umiddelbart gjensidig like enkle å forstå. Selv dialektene innen ett og samme land, kan være vanskelige å forstå for dem som ikke er vant med dem. Med litt trening og noen forklaringer går det som regel bra. Den som kjenner de nordiske talespråkene og hører noen snakke, vet ofte med en gang hvilket språk det er den andre taler. Dette gjelder på samme måte for de nordiske tegnspråkene. De er forskjellige språk som vi skal se, samtidig som ‘naboer’ ofte skjønner hverandre likevel.

Forskjellige språk har forskjellige tegnforråd eller ordforråd. Kartleggingen av tegn og ord viser det, også for de nordiske tegnspråkene (Dansk tegnordbog; Norsk tegnordbok; Svensk teckenspråkslexicon). Et eksempel på nordisk tegnvariasjon kan være de tradisjonelle tegnene for mor.

MOR dansk tegnspråk

MOR norsk tegnspråk

MOR svensk tegnspråk

Tegnet som referer til fargen gul varierer også mellom de nordiske tegnspråkene.

Tegnspråkutvalget

GUL dansk tegnspråk

GUL norsk tegnspråk

GUL svensk tegnspråk

Eksemplene med tegn for *mor* og fargen *gul* viser at tegnene for samme referent er forskjellig i de skandinaviske tegnspråkene.

Falske venner er et uttrykk vi bruker om et språklig uttrykk som finnes i to eller flere språk, men som ikke betyr det samme. Dansk og norsk tegnspråk har begge et tegn som er et pek mot nesen. I norsk tegnspråk er det tegnet MOR. I dansk tegnspråk er det tegnet TISS/TISSE.

Svensk og norsk tegnspråk har begge et tegn hvor hånden åpnes og lukkes mellom tommelen og de øvrige fingrene som holdes tett samlet. I svensk tegnspråk kan tegnet bety *ja*, i norsk tegnspråk *snakke på talespråk/skravle*. Det norske tegnet JA, likner på det svenske tegnet BARNSLIG, særlig hvis en sier JA, JA. Under er det bilder av de norske tegnene.

SKRAVLE.PÅ.TALESPRÅK

JA

På begynnelsen av 1900-tallet var det flere døve i Norden som ivret for et felles nordisk tegnspråk (Sander 1993). Et slikt samarbeid ville ikke vært nødvendig om tegnspråkene i Norden var like. Nettopp fordi språkene er forskjellige og folks språkvaner er vonde å vende, førte likevel ikke dette samarbeidet frem til et felles nordisk tegnspråk (Sander 1993; Peterson 1997; Haualand & Holmström 2019).

De nordiske tegnspråkene kan med andre ord ha hatt og kan fremdeles ha en viktig rolle som inspirasjon og kilde for tegnforråd og talemåter i hverandres naboland. Samtidig kan møtet mellom representanter for de tre språkene ha sine utfordringer. De skjønner ikke hverandre umiddelbart.

2.8. Norsk tegnspråk og skrift

Norsk tegnspråk har, i likhet med omtrent tre tusen talespråk, ikke et skriftspråk (Erlenkamp 2003). Skrift kan være fremstillinger av språklige uttrykks meningsside, som i kinesisk, eller av deres forside som for eksempel slik bokstavene er grafiske former som representerer lydene i norsk talespråk. I Europa bruker vi det latinske alfabetet selv om talespråkene er svært forskjellige med hensyn til hvordan språklydene og intonasjonen sies. De språklige uttrykkene får en redusert, idealisert grafisk form i den lineære rekkefølgen lydene produseres i, når vi skriver.

Tegnspråkene er preget av *simultanitet* og *spatialitet* og må derfor skrives på en annen måte enn talespråkene. Tegnspråkene utfordrer derfor det lineære skriftsystemet på flere måter som vi ikke skal komme inn på her. Det er utviklet grafiske symbol for å skrive ned tegnspråk, men de har ikke fått større utbredelse foreløpig (Vogt-Svendsen 1983; Hansen 1985 Wallin 1994; Erlenkamp 2003). Døveskolene har så langt ikke prioritert å lære elevene å skrive og lese sitt eget språk, norsk tegnspråk. Skriftlige ytringer krever at forhold som er synlige og meningsbærende element i en muntlig samtale må skrives eksplisitt, slik at teksten kan leses et annet sted til en annen tid og likevel fremkalle denne samme meningen, relativt sett, som i den muntlige. Det tar lang tid å bli en god skriver og leser uansett hvilket språk vi velger å skrive. Å ha en skriftlig form, altså å være det kaller et skriftspråk, er ikke et kriterium for å kunne kalles et naturlig språk.

Vi har nå sett hvordan norsk tegnspråk oppfyller de fire første punktene av kriterier for naturlige språk. Dette er knyttet til det vi også kan kalle språket som system og det mange

tradisjonelt oppfatter som språkernes grammatikk. Men språk er mer enn dette. Vi skal nå se på de tre siste kriteriene for naturlige språk.

3. Norsk tegnspråk, historie, dialekter og sosiolingvistiske trekk

3.1 Tidlig kunnskap om norsk tegnspråk.

Så lenge vi har skriftlige kilder om menneskenes historie, er døve også nevnt (Anderson 1960; Eriksson 1994; Schröder 2006). Å være döv er en naturlig variasjon av det å være menneske. Vi vet at døve opp gjennom historien har snakket tegnspråk, men ikke hvordan de snakket det. Vi vet at det i tidligere tider har eksistert mindre miljøer av døve også i Norge, og at de har snakket sammen med tegn, men igjen, vi vet ikke hvordan de gjorde det.

I 1890-årene utgav Vilhelm Uchermann, Norges første professor i øre-nese-hals-sykdommer, en oversikt over alle døve og hørselshemmede mennesker i Norge og deres livsvilkår (Uchermann 1892, 1896). Den viser at det var døve i hele landet, i alle samfunnslag og at de arbeidet med de fleste håndverks- og primær-yrkene og i yrker som krevde høyere utdanning. Språket deres er i liten grad beskrevet eller bevart. Likevel er det rimelig å tro at døve med samme fagutdanning og samme yrke utviklet tegn og språk for det de snakket om som profesjonelle, på lik linje med hvordan døve og hørende mennesker i dag utvikler tegnspråket sitt individuelt og som gruppe, jfr. punkt 5 i kriteriene for naturlige språk om sosiolekter og dialekter (Lucas 2001; Schembri & Lucas 2015).

I sosiale situasjoner blir eldre tegn overført til den yngre generasjonen. Det er beskrevet i norsk tegnspråk hvordan unge døve som har snakket med eldre døve, ser tegn knyttet til for eksempel de eldres arbeidserfaringer som dagens unge ikke kjenner. Eksempler på slike tegn kan være tegnet for *å binde kornnek*, det gamle trondheimstegnet HØST, *sette poteter med hest*, det gamle trondheimstegnet HYPPE, og *å sy sko*, det vanlige tegnet SKOMAKER. Barn og unges tegnspråk kan altså skille seg fra foreldrenes og besteforeldrenes språk, selv om de bor på samme sted, til samme tid og under samme tak (ACM Webhefte 2; Simper-Allen 2016). Dette er eksempler på sosiolingvistiske trekk ved norsk tegnspråk.

3.2 Døveskolene — avgjørende for utviklingen av norsk tegnspråk

Før 1825 var det ikke vanlige i Norge at døve fikk komme sammen og danne større språklige miljøer, noe som er en forutsetning for et naturlig språk. Slike miljøer med tegnspråk har eksistert så lenge vi har skriftlige kilder om menneskers liv og virke (Eriksson 1994). I mange land skjedde dette først da døve fikk tilgang til undervisning i større grupper.

Undervisningen av døve elever har vært preget av to forskjellige metoder. Den ene var å bruke tegn og utvikle et tegnspråk for å formidle kunnskaper om verden. Den andre var å bruke talespråket de var omgitt av. Døve måtte lære å munnavlese, snakke, lese og skrive majoritetens talespråk (Anderson 1960; Skjølberg 1989, 1992; Simonsen 2000).

Kunnskapsformidlingen i skoletiden skjedde da ved å munnavlese læreren og å lese bøker. Den første måten førte til *den tegnspråklige metoden*, mens den andre måten ble til *den orale metoden* (Simonsen 2000).

I Norge ble Andreas Christian Møller fra Trondheim en viktig person for norsk tegnspråk. Møller mistet hørselen i to-tre-årsalderen og ble sendt til døveskolen i København i 1810. Han var da 14 år gammel (Skjølberg 1989; Greftegreff, Handberg & Schröder 2015). Skolen i København var tuftet på den tegnspråklige metoden. Tegnspråk var skolens hovedspråk, mens skriftlig og muntlig dansk var egne fag (Skjølberg 1989). Etter endt skolegang og konfirmasjon kom Møller hjem til Trondheim i 1815 og begynte å undervise fire andre døve. I 1817 ble Møller bedt om å komme tilbake til København for å være lærer ved døveskolen. Han ble der til 1822. Møller glemte aldri sine døve venner hjemme i Norge. Etter å ha søkt kongen og fått tillatelse, startet Møller den første offisielle, landsdekkende døveskolen i Trondheim i 1825 (Skjølberg 1989, 1992; Greftegreff m. fl. 2015). Møller var førstelærer på skolen frem til 1846. Nye elever lærte språket av de eldre elevene og læreren sin.

Tegnspråket var i denne pionertiden antakelig preget av det tegnspråket som Møller hadde lært i København, forløperen til dagens danske tegnspråk. Frem til midten av 1800-tallet var tale- og skriftspråket til det offisielle Norge også dansk, men ble etter hvert til det vi i dag kjenner som norsk (Torp & Vikør 2014). I den samme tidsperioden utviklet tegnspråket seg til det vi i dag kjenner som norsk tegnspråk.

Rundt 1850 kom det i gang døveskoler i Christiania, Kristiansand og Bergen (Sander 1998, 2008). Senere ble det skoler i Holmestrand, Stavanger og flere andre steder i landet (Herland 2018). Hver døveskole var relativt isolert fra de andre på grunn av de lange avstandene og at det var dyrt å reise. Dermed utviklet det seg lokale tegn og snakkemåter på hver skole, det vi

forstår med dialekter (Schröder 1983; Peterson 1997; Greftegreff m. fl. 2015). De to dominerende tegnspråkvariantene har vært omtalt som *Trondheimstegn* og *Oslo tegn*. Disse og andre varianter har reflektert språket på døveskolen i et bestemt område (Schröder 1983, 2006; Vogt-Svendsen 1983; Greftegreff m. fl. 2015).

Selv om de fleste lærerne var hørende, var det også døve lærere og voksne døve i andre funksjoner ved skolene, som for eksempel Lars Havstad og Halvard Aschehoug. De tok eksamen artium i 1871, som da var en universitetseksamen som fordret kunnskaper i gresk og latin (Herland 2018). Havstad arbeidet intenst for skoleplikt og dermed skolerett for døve, noe staten innførte ved Abnormskoleloven i 1880, effektivt først i 1883 (Herland 2018). Døves skolesituasjon var likevel ikke løst med dette.

3.3 Den orale metodens dominans og påfølgende problemer

Fra 1850-tallet blir skolenes undervisning preget av *den orale metoden*. Den blir dominerende frem mot døvelærerkonferansen i Milano i 1880. Deltakerne var hørende lærere. De vedtok en resolusjon som hevdet at det beste for barna var å øve opp deres talespråk, altså den orale metoden. Deltakerne på møtet i Milano forpliktet seg til å arbeide for den rene, orale undervisningen og å anbefale den for regjeringen i hjemlandet sitt, noe som ble et dilemma for skolene og undervisningen (Simonsen 2000).

Resolusjonen hvilte ikke på forskning som dokumenterte at det var best for alle døve barn å lære et språk de ikke oppfattet eller hadde full sansemessig tilgang. Den tok utgangspunkt i de beste talespråksprestasjonene noen få døve elever demonstrerte på konferansen. Vi vet ikke noe om elevenes hørselsstatus eller hvorfor og når i livet de ble døve. Slike faktorer kan påvirke og forklare deres gode talespråklige ferdigheter (Cole & Flexer 2009). Resolusjonen passet også godt inn i datidens fornorskningsspolitikk overfor andre språklige minoriteter som for eksempel skogfinner, samer og kvener (Torp & Vikør 2012).

Det er viktig å legge merke til denne argumentasjonen og manglene ved den, da den dukket opp igjen rundt 2000-tallet i Norge og andre steder i den vestlige verden. De bestes prestasjoner ble da nok en gang gjort til norm for dem med et annet utgangspunkt. De med best forutsetninger for å lære å snakke og oppfatte et auditivt språk, ble og er ennå normen for dem som, uansett hvilket høreapparat de har, hører lite eller ikke noe som helst. Ikke alle har utbytte av et høreapparat enten apparatet er utenpå øret eller operert inn i ørets sneglehus.

Etter møtet i Milano i 1880 ble det grunnlagt flere *taleskoler* for døve og hørselshemmede elever i Norge. Norsk talespråk ble det eneste språket i elevenes skolehverdag. Lyngs taleskole på Gløshaugen i Trondheim er et eksempel på dette (Skjølberg 1992). På noen av de eldre døveskolene som var kjent for sin tegnspråklige metode, ble talespråket etter hvert det dominerende, men ikke på alle skolene. Flere døveskoler var *utad* taleskoler, i alle fall for A-klassene der de elevene som var best i å munnavlese og snakke norsk talespråk, var samlet. Undervisningsspråket i B- og C-klassene på det samme klassetrinnet var i praksis norsk tegnspråk (Simonsen 2000). I skolegården og på internatet snakket elevene norsk tegnspråk med hverandre og med de voksne som kunne det.

Norsk tegnspråk fant likevel nye arenaer. Norges Døveforbund stiftet i 1918, var en viktig pådriver for det. På slutten av 1950-tallet og fremover ble det opprettet flere barnehager og førskoler for døve og hørselshemmede barn (Sander 1993). Her fikk døve barn møte norsk tegnspråk, noe som gav dem full tilgang til alt som ble sagt. Dette skjedde likevel bare der det var døve ansatte eller døve barn av døve foreldre. Ingen av disse forutsetningene var en selvfølge. Det er under 5 % av døve barn som har døve foreldre (Vogt-Svendsen 1983; Schröder 1996; Holten & Lønning 2010; Napier & Leeson 2016). Denne lille gruppen av døve har vært og er ansett som viktige bærere av den språklige og kulturelle arven mellom generasjonene i døvemiljøet og den tegnspråklige kulturen (Schröder 1983, 2006; Vogt-Svendsen 1983). Når denne gruppen ikke var representert på de nye arenaene, måtte døve barn forholde seg til norsk talespråk, det de ikke hadde fysiologiske forutsetninger for å oppfatte og dermed heller ikke kunne lære å artikulere.

3.4 Døve barns skolegang og språklige utfordringer på døveskolene

Døve barns skolegang kan sammenliknes med andre språklige minoriteters skolehverdag, som for eksempel skogfinner, samer og kvener (Vonen 2006). De kom også til internatskoler hvor barna snakket finsk, samisk eller kvensk, mens de voksne etter hvert bare behersket norsk. I skolen skulle barna lære å lese og skrive norsk, det språket de ikke kunne fra før. På siste halvdel av 1800-tallet ble kunnskapsformidlingen kun utført på norsk talespråk, som en del av statens fornorskningsspolitikk (Girji 2005; Torp & Vikør 2014). Det var ikke slik da disse kulturelle og språklige minoritetene fikk sitt eget skoletilbud. Da behersket lærerne barnas hjemmespråk i stor grad.

Døve elever var i en liknende situasjon, men dog verre. De lærte på samme måte å lese og skrive norsk. Dette reflekterte et helt annet språk enn deres eget tegnspråk, om de i det hele tatt hadde fått tilgang til språk. Døveskolenes kunnskapsinnlæringspråk har i tillegg til skriftlig norsk også vært muntlig norsk. Altså det språket som var utilgjengelig for elevene. Munnnavlesning er og blir et sjansespill etter som det i beste fall bare er mulig å munnnavlese 20-30 % av talen (Peterson 2006; Schröder 2006). Døveskolenes pedagogikk har slik sett i stor grad gått på tvers av normen for det som har vært regnet som god skole for andre barn i Europa. Fra Comenius på 1600-tallet til i dag har det vært et viktig prinsipp å møte barnets egne erfaringer på barnets eget språk for god læring (Gundem 2008; Leek 2011).

Dagens skolesituasjon for døve og hørselshemmede barn med stor vekt på integrering i nærskolen, har vært omtalt som en videreføring av den orale fornorskningstradisjonen overfor den tegnspråklige kulturelle minoriteten (Pritchard & Zahl 2009). Det skal sies at markante døvelærere som Johannes Berge i Trondheim, som også var Norges Døveforbunds første leder i 1918, og som senere var bestyrer på døveskolen i Holmestrand, alltid kjempet for døve barns rett til opplæring i og på norsk tegnspråk (Herland 2018). Denne kampen er ført videre av senere generasjoner av døvelærere, uten at den foreløpig er vunnet (Pritchard & Zahl 2009).

Det er viktig å minne om at blandingsformer av norsk tegnspråk og norsk talespråk, jfr. avsnitt 3.5 under, ikke oppfyller Opplæringsloven § 2.6 som gir døve barn rett til opplæring i og på norsk tegnspråk. Tegnspråklige elever har rett på tilgang til tegnspråklige lærere, medelever og kunnskapsformidling, skal deres skolegang være *likeverdig* med den deres hørende klassekameratene får. Det sier seg da selv at det ikke er tilstrekkelig å ha en lærer med ett års tegnspråkutdanning eller en tegnspråktolk i klasserommet for å ha et likeverdig skoletilbud (Haualand & Holmström 2019; Kermit 2019). Tolkere får ikke oversatt alt. Det vil alltid være et tap av informasjon begge veier, og tolkere kan ikke erstatte kvaliteten i den direkte kontakten mellom to som snakker samme språk (Nicodemus & Emmorey 2015). Tegnspråktolker kan ende opp med å få arbeidsoppgaver de ikke er utdannet for, som å undervise uten pedagogisk kompetanse (HVL 1). Dette er ikke en likeverdig, inkluderende undervisning for døve barn (Kermit 2019).

3.5 Norsk tegnspråks mange arenaer

Fra siste halvdel av 1800-tallet organiserte døve seg i egne døveforeninger. I døveforeningene var norsk tegnspråk det språket alle snakket og som bandt dem sammen. I idrettslag og kvinneforeninger for døve var det likedan (Schröder 1978; Grinna, Holm, Sørensen & Winsvold 1993; Fjellaldselv, Solem, Kornstad & Pedersen 2008). Døve organiserte sine egne gudstjenester på norsk tegnspråk. Døveforeningen i Oslo ansatte i 1893 sin egen prest som snakket norsk tegnspråk (Schröder 1994). Presten skulle virke for døve i hele landet. Dette var starten på Døvekirkens virksomhet.

I 1918 ble Norges Døveforbund stiftet. Siden da har forbundet kjempet for at lærere og ansatte ved døveskolene skal snakke norsk tegnspråk. Bare slik kan alle elevene snakke på deres eget språk med alle voksne, og bare slik kan elevene få undervisning i alle fag, også i norsk tegnspråk, på deres eget språk (Sander 1993; Herland 2018). Norges Døveforbund står bak Ål folkehøyskole og kurscenter for døve i Hallingdal, Døves media, og Teater Manu som er Norges tegnspråketeater. Døveforbundet var i tillegg pådrivere for tolker, tolkeutdanning og norsk tegnspråk i NRK (Sander 1993; Herland 2018). Norges Døveforbund er blant mer også en interesseorganisasjon for norsk tegnspråk sammen med Forening for norsk tegnspråk, FONTS. Fonts er for norsk tegnspråk det Noregs Mållag er for nynorsk og Riksmålsforbundet er for bokmål. I Språkrådet er det en egen seniorrådgiver som har ansvar for norsk tegnspråk (Språkrådet 2). Språkrådet har også opprettet et eget utvalg for fagtermer og nye begrep og hvordan de skal se ut på norsk tegnspråk (Språkrådet 2).

3.6 Norsk tegnspråk og identitet

I dagens flerkulturelle og flerspråklige verden hvor de fleste barn ser eller hører flere språk hver dag, har *morsmål* lenge vært en dekkende term for det språket barnet får hjemme av foreldrene sine. Morsmålet er en vital byggestein i utviklingen av et menneskes *identitet*. En god språkinnlæring er avhengig av at barnet har hyppig, frekvent *tilgang* til et språk med god kvalitet. Tilgangen til et fullverdig, rikt språk er en grunnleggende for å oppnå en *kognitiv aldersforventet utvikling* (Martinsen, Nordeng & Tetzchner 1985; Tetzchner 2001; Grønlie 2005; Hall, Levin & Anderson 2017; Cheng, Roth, Halgren & Mayberry 2019; Glickman & Wyatte 2019).

De fleste døve barn er i en helt annen situasjon enn hørende barn. Det språket som døve barn sansemessig har full tilgang til, tegnspråk, er det som oftest ingen i deres familie eller nærmiljø som kjenner til eller kan. Dermed har ikke barnet sosial tilgang til et naturlig

tegnspråkmiljø. *Naturlig* betyr her at en snakker ubesværet om alle tema som mennesker til vanlig snakker om i livets mange situasjoner. *Naturlig* omfatter også aldersadekvat stil- og sjangerferdighet.

I dag er det *under fem prosent* døve som får norsk tegnspråk som sitt *morsmål*. Døve barn av døve foreldre utvikler tegnspråk like naturlig som hørende barn av hørende foreldre utvikler talespråk (Slowikowska 2011; Simper-Allen 2016). De som har hørende foreldre hvor minst en av dem lærer seg norsk tegnspråk, får tegnspråk som sitt *førstespråk*. De som opplever et talespråk og senere i barndommen lærer seg tegnspråk, får det som et *andrespråk*. De som lærer tegnspråk etter puberteten, får tegnspråk som et *fremmedspråk* (FDF 1). For noen blir likevel norsk tegnspråk det språket de helst vil snakke med andre på, og som de opplever å uttrykke seg best på. De opplever etter hvert norsk tegnspråk som deres *naturlige førstespråk*.

På vårt eget naturlige førstespråk kjenner vi oss språklig jevnbyrdig med de andre som også snakker vårt språk. Med dem kan vi slappe helt og holdent av uten å være redd for å misforstå eller ikke oppfatte det som blir sagt. Vårt naturlige språk er det språket vi tenker og drømmer på, og det språket vi tyr til når emosjonelle tema som helse, fødsel, død, sorg og traumer dukker opp. På det naturlige språket opplever vi best å uttrykke våre meninger og erfaringer, og motta ny kunnskap. I kriteriene for naturlige språk har ikke disse forholdene blitt tatt inn som egne punkt. Fra et hørende lingvistisk og allment ståsted har de alltid vært selvfølgelig, så selvfølgelig at de sjelden eller aldri blir nevnt. Det som er mest naturlig og selvfølgelig for barn som hører godt, er ikke det for barn som hører dårlig eller ikke hører i det hele tatt.

Hvis døve barn skal få den kognitive og språklige utvikling som de har rett på, er de avhengige av en sansemessig full tilgang til et tegnspråk på et tidlig tidspunkt i livet. Dette kan ikke understrekes tydelig nok. Pedagogisk lærte språk er ikke tilegnet naturlig. Mange døve og hørselshemmede mennesker har erfart at et slikt språk fikk de først da de begynte på en døveskole og ble kjent med et større tegnspråkmiljø.

3.7 Norsk tegnspråk i et flerspråklig perspektiv

Døve mennesker som har fått tilgang til et tegnspråk og som har lært å lese og skrive et annet språk, har alltid vært flerspråklige (Peterson 2006; Schröder 2006). Deres språklige hverdag har vært og er preget av deres eget tegnspråk og den omkringliggende kulturens tale- og skriftspråk. Døve har vært gode til å tilpasse seg majoritetens forventning og språk, men har

samtidig ikke visst hva de ikke har hørt og dermed ikke hvilken informasjon og kunnskap de har gått glipp av (Schröder 2006). Hørselshemmede og døve hører aldri det de ikke hører. Derfor vet de ikke når de mister informasjon andre får, og derfor kan de ikke si fra når de ikke hører hva som blir sagt, slik mange hørende ber dem om.

Døves flerspråklighet omfatter også kunnskaper om andre lands tegnspråk og skriftspråk. Møller lærte som sagt tegnspråk i Danmark. Et nordisk tegnspråklig samarbeid kom i gang tidlig på 1900-tallet (Sander 1993; Peterson 1997; Herland 2018). I nyere tid har mange døve vært utvekslingsstudenter i England, USA og andre land. Norske døve har giftet seg med døve fra andre land og lært deres tegnspråk. Videre har døve i Norge hatt nær kontakt med andre tegnspråk gjennom bistandsarbeid og felles prosjekter i for eksempel Pakistan, Kina, Madagaskar, Filipinene og i Midt-Østen. Teater Manu har hatt gjestespill og gjesteskuespillere fra utlandet og har selv turnert i Europa og Nord-Amerika. Døves transnasjonale kontaktnett har vært løftet frem som viktige tegnspråklige arenaer i flere sammenhenger (Haualand 2002; Breivik 2007; Solomon 2013).

Døve har alltid levet tett på hørende. Dette har gjort at døve er gode til å tilpasse seg hørende, “de andre”, men også at mange hørende snakker norsk tegnspråk, om enn med varierende ferdigheter. Eksempler på hørende som snakker tegnspråk er hørende barn av døve foreldre, hørende foreldre til døve barn og hørende som har døve, tegnspråklige søsken, venner eller kolleger. Videre behersker tegnspråktolker og andre profesjonsutøvere som for eksempel helsearbeidere, lærere på alle nivåer, kirkelige og andre livssynsarbeidere norsk tegnspråk, men som sagt i varierende grad og ofte som et fremmedspråk. De er med å gi norsk tegnspråk større utbredelse og økt status, men kan likevel ikke være de beste tegnspråklige forbildene for barn og unge.

3.8 Norsk tegnspråk og språklån

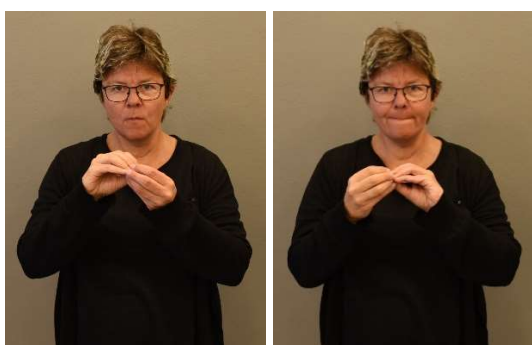
Språklån er et utbredt fenomen i alle språk. Tenk bare på ord som *bil*, *foto*, *apotek* og *butikk* i norsk talespråk. Norsk tegnspråk har lånt tegn fra for eksempel dansk, svensk, britisk og amerikansk tegnspråk fordi kontakten med folk som snakker disse tegnspråkene har vært hyppig og/eller langvarig. Her spiller sosiale relasjoner inn, som reiser for skole, utdanning, idrett og fritid, samt kjæresten, venner og familie i andre land, som nevnt over. Eksempler på lån fra svensk tegnspråk er PROBLEM.

PROBLEM amerikansk tegnspråk

PROBLEM norsk tegnspråk

PROBLEM svensk tegnspråk

Det svenske og amerikanske tegnet PROBLEM, har fått en viss utbredelse i Norge, og mange vet nok ikke hvor de tegnene kommer fra. De er for dem språklån som er blitt en del av deres norske tegnforråd.

Av og til lånes norske ord inn i samtaler på norsk tegnspråk. Et ord kan staves med det norske håndalfabetet og gi grunnlag for et nytt tegn, jfr. 2.5 Norsk tegnspråkmorfologi. Bokstavering forekommer ikke ofte i norsk tegnspråk, men er nyttig for å formidle person- og stedsnavn og ord som ennå ikke har et tilsvarende etablert tegn. Et slikt eksempel er tegnet for Biden, presidenten i USA. Hans navn ble først stavet med håndalfabetet. I november 2020 fikk han i USA et eget navnetegn med manuell del som i det norske tegnet BRILLE, mens den orale

komponenten er som om en sier *baiden* på norsk talespråk (Biden). Dette navnetegnet spredde seg fort og er det som brukes i Norge i dag.

Vi kan anta at intensiv lese-, skrive- og taletrening og praksis, radio og TV, ukeblad, aviser og andre talespråkbaserte medier, eventuelt kombinert med liten tilgang til tegnspråkmiljøer, kan påvirke hvordan den enkelte døve snakker tegnspråk. Med massiv påvirkning fra et talespråk, kan for eksempel rekkefølgen på tegnene bli mer lik ordrekkefølgen i det omkringliggende talespråket, samtidig som flere, tydelige ordbilder kan bli tatt i bruk. Det gjeldende talespråk kan synes å danne det grunnleggende språkmønster i noen enkelte tegnspråkbrukere. I norsk talespråk kan vi finne en liknende påvirkning fra for eksempel engelsk. Språkforskere kan være tilbøyelig å si at slike endringer ikke lenger er språklån, men at språket er under et så sterkt press fra et annet språk slik at det opprinnelige språket er i ferd med å bli et annet. Andre vil kunne vurdere det som språklig mangfold og fleksibilitet (Hårstad m. fl. 2021). Det tar likevel lang tid før en hel språkkultur har endret språket sitt.

Andre varianter av språklig kontakt og mulig påvirkning utvikler seg når mennesker som snakker forskjellige tegnspråk møtes. Med litt trening og samtaler over tid, kan vi utvikle gjensidig forståelse ved å kombinere tegn fra to eller flere tegnspråk. Slike språkkoder utvikler seg fort på større internasjonale arenaer hvor døve møtes. De kan føre til språklån, men synes helst å oppstå når de samme menneskene møtes igjen eller i liknende settinger og med nye deltakere (Schröder 2006; Haualand 2002; Breivik 2007).

3.9 Samtaler mellom tegnspråklige og talespråklige deltakere

Samtaler mellom døve og hørende er utfordrende, men er like fullt integrerende møtepunkt mellom disse gruppene. Som minoritet har døve utviklet kunnskap om å snakke med hørende og omgås andre som ikke kan norsk tegnspråk. Døve som vet at de kontrollerer stemmen, bruker kanskje den. Noen døve snakker norsk med tydelig talespråksdialekt. De kan ha hørt i siste del av fosterstadiet eller mistet hørselen i løpet av tidlig barndom, slik at hjernen 'husker' tilstrekkelig til at de klarer å forme lyder til ord og ytringer (Cole & Flexer 2009). Andre døve, som aldri har hørt en lyd, kan ha utfordringer med å uttale norske ord.

Når representanter fra to så forskjellige språkkulturer i samme land møtes, og den ene ikke kan den andres språk, oppstår det gjerne blandingskoder (Vogt-Svendsen 1983). Da kan noen tegn, noen tydelige ord på munnen, overdrevet mimikk, peking og gestikulering gjøre nytten

og fungere som en kortvarig og god kommunikasjon. Til samtaler om mer innfløkte saksforhold og opplevelser, helse, utdanning og komplekse teorier, vil likevel tegnspråk være nødvendig for å oppnå en god forståelse for den døves egne valg, selvstendige liv og mestring av arbeidslivet (Sander 1993; Schröder 2006). De fleste hørende mangler kompetanse i å snakke med døve mennesker.

På 1970- og 80-tallet var det en intens språkstrid i Norges Døveforbund. Den ene fløyen fremmet norsk tegnspråk slik det ble og blir snakket blant døve (Sander 1993; Peterson 1997). Den andre fløyen ønsket å konstruere tegn for alle norske ord og bøyningsformer. Denne kommunikasjonsformen har hatt flere navn som *tegnspråknorsk*, *norsk med tegnstøtte*, *tegnstøttet norsk*, *tegn som støtte for munnavlesning o.l.* (Vogt-Svendsen 1983; Peterson 1997; Holten & Lønning 2011; Pilskog, Raanes & Berge 2018). Arbeidet var en fortsettelse av arbeidet som Døveforbundets tegnspråkkomité hadde gjort, og av det nordiske tegnspråksamarbeidet. Målet var at døve skulle bli bedre i skriftlig norsk og muntlig norsk (Schröder 2006), de nordiske tegnspråkene skulle bli så like som mulig, og døve og hørende skulle kunne kommunisere lettere med hverandre (Peterson 1997). For så vidt en god tanke, som viste seg vanskelig å gjennomføre i praksis.

Initiativet til reform av norsk tegnspråk hadde uventede konsekvenser. Tegnspråknorsk ble brukt *med stemme til* hvis hørende, ikke-tegnspråkyndige var til stede og ofte ellers også av hørende som brukte denne koden. Intonasjonen og språkflyten i begge språkene ble dermed endret. Det ble vanskelig å oppfatte hvilke ord og hvilke tegn som dannet språklige enheter (Vogt-Svendsen 1983; Peterson 1997; Schröder 2006; Holten & Lønning 2011).

Språkstrukturene i begge språkene ble endret og nærmest borte. Blikkendringer, forskjellige typer pek og retninger i bevegelsene i hvert enkelt tegn manglet, altså det som skaper sammenheng i en ytring på tegnspråk (Halvorsen 2012, 2020). Taletempoet ble forsert, det ble ganske stakkato, og dermed ikke flytende norsk (Vogt-Svendsen 1983; Peterson 1997; Schröder 2006).

Det er umulig å snakke to språk samtidig. Selv om tanken bak var god, og mange lærte seg denne formen for visualisert norsk, ble den ikke en varig kommunikasjonskode. Da hadde den vært mer utbredt og i stadig bruk, noe den ikke er. Tunghørte og døvblitte personer, mennesker som har mistet hørselen etter å ha hørt og fått norsk talespråk som sitt naturlige språk, kan i større grad ha utbytte av norsk talespråk med tegn til, men ikke i så stor grad som den konstruerte tegnspråknorsk-koden la opp til. Tegnspråknorsk uten lyd er ikke norsk

tegnspråk, det er og blir en form for norsk, det språket som i sin naturlige form er utilgjengelig for døve.

3.10 Tilgang til språkmiljøer

Denne artikkelen har beskrevet likheter og forskjeller, først og fremst mellom norsk tegnspråk og norsk talespråk, og har gitt noen få eksempler som viser at norsk tegnspråk også er forskjellig fra dansk og svensk tegnspråk. Ser vi på de overordnede teoretiske sidene av de to norske språkene, finner vi som sagt likhetstrekk. Går vi inn på konkrete språkeksampler, kommer forskjellene tydelig frem.

Tilgangen til de to språkene er svært forskjellig, noe som gjør norsk tegnspråk til et sårbart språk og døve og hørselshemmede mennesker til en sårbar språklig og kulturell minoritetsgruppe (Haualand, Kermit, Hjulstad & Ødemark 2021). Tilgangen til et språk er en del av den språklige økologien og dermed lingvistikken. Liten, dårlig eller vanskelig tilgang til det språket et barn eller voksen sansemessig har full tilgang til, vil kunne føre til språkdeprivasjon (Martinsen, Nordeng & Tetzchner 1985; Tetzchner 2001; Grønlie 2005; Hall, Levin & Anderson 2017; Cheng, Roth, Halgren & Mayberry 2019; Glickman & Wyatt 2019). Dette er et viktig tema i fagfeltet språkutvikling og klinisk lingvistikk.

Barn som utsettes for språkdeprivasjon, kan blant annet få en forsinket kognitiv utvikling. Språkdeprivasjon gir noen øyeblikkelige helseplager, samt andre som debuterer senere i livet som for eksempel tidlig demens (Hall, Eigsti, Bortfeld & Lillo-Martin 2017; Hall, Levin & Anderson 2017). Språk er viktig for blant annet tilhørighet, identitet, kunnskapstilegnelse, psykisk helse og selvfølelse (Tetzchner 2001; Grønlie 2005). Derfor er det viktig at ethvert menneske fra dag én, gjennom barndom, ungdom, voksen alder og til sin siste dag, har god tilgang til språkarenaer hvor det språket som en har sansemessige best tilgang til, utfolder seg i et levende, mangfoldig, frodig og rikt språklig felleskap. Dette har Norge Døveforbund kjempet for siden 1918. Forbundet, pedagoger, psykologer og psykiatere har gang på gang understreket nødvendigheten for døve barn av å treffes så tidlig som mulig og få tilgang til et tegnspråkmiljø (Vogt-Svendsen 1983; Sander 1993; Grønli 2005; Pritchard & Zahl 2009; Kermit 2021; Haualand, Kermit, Hjulstad & Ødemark 2021). Kultur- og likestillingsdepartementets skriver treffende at: «Språket har makt over tanken fordi det gjør det vanskeligere å tenke i andre baner» (Kultur- og likestillingsdepartementet 2008). Hørende voksne tar det som en selvfølge at deres hørende barn har full tilgang til å høre og snakke

norsk talespråk som gjør dem til gangs og dugende voksne. Første betingelse for at døve skal kunne utvikle språklig og kognitiv fleksibilitet, og få den samme makten over tanken og dermed eget liv, egen helse, skolegang, arbeidsliv og fritid, som hørende, er at de så tidlig som mulig møter andre døve som snakker norsk tegnspråk. Tegnspråklige barn er slik sett en dobbelt sårbar gruppe. Med god tilgang på tegnspråk fra første dag, i skole og utdanning, har de samme mulighet som hørende barn til å bli gangs og dugende borgere. Det er bare majoritetssamfunnet av hørende borgere som kan legge til rette og gjøre dette mulig for døve barn og unge. Det er derfor bra at Språkloven gjør oss alle dette ansvaret bevisst.

Takk til alle som har lest og kommentert artikkelen: Sonja Myhre Holten, Irene Greftegreff, Trine Våge, Lone Gerhardt, Anna-Lena Nilsson, Camilla Sandrud, Marie Haavik, Britta Bürker og medlemmer av Tegnspråkutvalget. Takk til Hege Saltnes og ledelsen ved NBSPH som har lagt arbeidsforholdene til rette for skrivearbeidet.

Trine Våge er tegnspråkpedagog ved Nasjonal behandlingstjeneste for sansetap og psykisk helse, Oslo universitetssykehus. Rolf Piene Halvorsen er spesialrådgiver, Ph.D tegnspråklingvistikk samme sted og førsteamanuensis ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Litteraturliste

- Amundsen, Guri (2007): *Sakprosa på norsk tegnspråk. Eksplorerende analyse av tematisk koherens*. Hovedfagsoppgave. Institutt for anvendt språkvitenskap. Trondheim: NTNU.
- Anderson, Per (1960): *Hovedlinjer i døveundervisningens historiske utvikling*. Oslo: Hammerstads boktrykkeri.
- Bakhtin, Michail (1997): *Det dialogiska ordet*. Gråbo: Bokförlaget Anthropos. 3. opplag. ISBN: 91-85722-09-X
- Bakhtin, Mikhail (2005): *Spørsmålet om talegenrane*. Oslo: Ariadne Pensum.no. ISBN: 82-13-02384-6
- Bauman, Hansel Dirksen L. (2008): «Introduction: Listening to Deaf Studies» i Bauman, Hansel & L. Dirksen *Open Your Eyes. Deaf Studies Talking*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. ss. 1–32.
- Bergman, Brita (1982): *Några satstyper i det svenska teckenspråket*. Forskning om teckenspråk XI:2. Institutionen för Lingvistik. Stockholms Universitet.
- Bergman, Brita (1983): «Några satstyper i det svenska teckenspråket» » i Tellevik, J. M. & M. Vogt-Svendsen (red.): *Tegnspråk og undervisning av døve barn*. Trondheim: Tapir. ISBN 82-519-0555-9
- Bø, Vibeke (under utgivelse): «Investigating interpreter-mediated interaction through the lens of depictions, descriptions, and indications: an ecological approach».
- Bø, Vibeke, Lindsay Ferrara & Rolf Piene Halvorsen (2018): «Språkøkologi» i Hauland, Hilde, Anna-Lena Nilsson & Eli Raanes (Red.) *Talking, språkarbeid og profesjonsutøvelse*. Oslo: Gyldendal. (s. 61-74). ISBN: 9-788205-495289
- Cheng, Qi, Austin Roth, Eric Halgren & Rachel I. Mayberry (2019): «Effects of Early Language Deprivation on Brain Connectivity: Language Pathways in Deaf Native and First-Language Learners of American Sign Language» i *Frontiers in Human Neuroscience* 2019, Vol. 13, Artikkel 320. DOI: 10.3389/fnhum.2019.00320
- Clark, Herbert H. (1996): *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-56158-2
- Clark, Herbert H. (2005): «Coordinating with Each Other in a Material World» i *Discourse Studies* 7 (4/5): 507–25.
- Clark, Herbert H. (2016): «Depicting as a Method of Communication» i *Psychological Review* 123 (3): 324–47. <https://doi.org/10.1037/rev0000026>.
- Cole, Elizabeth B. & Carol Flexer (2009): *Børn med høretab. At udvikle evnen til at lytte og tale*. Aalborg: Forlaget Matreialecenteret. ISBN: 978-87-91274-90-9
- Dingemans, Mark (2015): «Ideophones and reduplicatio. Depiction, description, and the interpretation of repeated talk in discourse» i *Studies in Language* 39:4 (2015), 946/970. DOI 10.1075&sl.39.4.05din

- Dingemanse, Mark (2018): «Redrawing the margins of language: Lessons from research on ideophones» i *Glossa, a journal of general linguistics* 3(1): 4. 1-30.
DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.44>
- Dingemanse, Mark (2020): «Between sound and Speech: Liminal Signs in Interaction» i *Research on Language and Social Interaction*, 53:1, ss. 188-196.
DOI: 10.1080/08351813.2020.1712967
- Dingemanse; Mark & Andreas Liesenfeld (2022): «From text to talk: Harnessing conversational corpora for humane and diversity-aware language technology» i *Proceedings of the 60th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics Volume 1: Long Papers*, ss 5614 - 5633 Mai 22-27, 2022 c 2022 Association for Computational Linguistics [2022.acl-long.385.pdf \(aclanthology.org\)](https://aclanthology.org/2022.acl-long.385.pdf)
- Duguine, Maia (2017): «Reversing the approach to null subjects: A perspective from Language acquisition» i *Frontiers in Psychology* 2017. Vol 8. Artikkel 27.
DOI: 10.3389/fpsyg.2017.00027
- Endresen, Rolf Theil, Hanne Gram Simonsen & Andreas Sveen (red.) (2005): *Innføring i lingvistikk*. Oslo: Universitetsforlaget. 4. opplag. ISBN 82-00-45273-5
- Enfield, Nick J. (2009): *The anatomy of meaning.: Speech, gesture, and composite utterances*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-88064
- Engberg-Pedersen, Elisabeth (1993): *Space in Danish Sign Language*. Hamburg: Signum Verlag. ISBN 3-927731-45-5
- Engberg-Pedersen, Elisabeth (2003): «From pointing to reference and predication: pointing signs, eyegaze, and head and body orientation in Danish Sign Language» i Kita, Sotaro (red). *Pointing*. New York, London: Psychology Press, ss. 267–292.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Britta Hansen & Ruth Kjær-Sørensen (1981): *Døves tegnsprog. Trækk af dansk tegnsprogsgrammatik*. Århus: Arkona forlag.
- Eriksson, Per (1994): *Døvas historia*. Örebro: SIH Läromedel. ISBN 91-598-0438-6
- Erlenkamp, Sonja (2003): «Informanter i tegnspråkforskning: problemer og utfordringer» i Johannessen, Bodil (red.), Sonja Erlenkamp, Jan Terje Faarlund, Elizabeth Lanza & Arnfinn Muruvik Vonen: *På språkjakt*. Oslo: Unipub forlag, ss. 83–131.
- Erlenkamp, Sonja (2009): «Gesture verbs». *CogniTextes*. Volume 3, ss. 2–36.
- Erlenkamp, Sonja (2011A): «Norsk tegnspråk: helt norsk og veldig annerledes. Skisse til en ny beskrivelsesmodell for norsk tegnspråk» i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, temahefte 2011, ss. 26 – 37.
- Erlenkamp, Sonja (2011B): «Grunntegnstilling norsk tegnspråk». *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, temahefte 2011, ss. 87 – 116.
- Ferrara, Lindsay (2019): [Coordinating signs and eye gaze in the depiction of directions and spatial scenes by fluent and L2 signers of Norwegian Sign Language](#) i *Spatial cognition and computation*, 2019-07-03, Vol.19 (3), ss. 220-251.
- Ferrara, Lindsay (2020): «Some interactional functions of finger pointing in signed language conversations» i *Glossa, a journal of general linguistics* 5(1): 88. 1-26.
Doi: <https://doi.org/10.5334/gjgl.993>

- Ferrara, Lindsay & Rolf Piene Halvorsen (2017): «Depicting and describing meaning with iconic signs in Norwegian Sign Language» i *Gesture* 16:3, 371-395.
DOI: 10.1075/gest.00001.fer
- Ferrara, Lindsay & Gabrielle Hodge (2018): «Language as Description, Indication, and Depiction» i *Frontiers in Psychology* Vol. 9. Artikkel 716.
Doi: 10.3389/fpsyg.2018.00716
- Ferrara, Lindsay & Torill Ringsø (2019): «Spatial Vantage Points in Norwegian Sign Language» i *Open Linguistics* 5:583 – 600. Berlin: De Gruyter.
- Garner, Mark (2005): «Language ecology as linguistic theory» *Kajian Linguistik dan Sastra*, 2005. Vol 17. Nr 33, ss. 91-101.’
- Girji, David (2005): *Samisk skolehistorie I*. Karasjok: Eget forlag. Glickman, Neil S. & Wyatte C. Hall (2019): *Language Deprivation and Deaf Mental Health*. New York: Routledge. ISBN 978-1-138-73538-2
- Goldin-Meadow, Susan & Diane Brentari (2017): «Gesture, sign, and language: The coming of age of sign language and gesture language» i *Behavioral and brain sciences*. ss. 1 60. DOI: 10.1017/S0140525X15001247, e46
- Greftegreff, Irene (1991): *Håndformer og håndendringer i norsk tegnspråk: En innledende undersøkelse av foneminventaret*. Hovedoppgave i lingvistikk. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Greftegreff, Irene (1992): «Orientation in Indexical Signs in Norwegian Sign Language» i *Nordic Journal of Linguistics*. Volume 15 , Issue 2 , December 1992 , ss. 159 – 182.
<https://doi.org/10.1017/S0332586500002584> Cambridge: Cambridge University Press.
- Greftegreff, Irene (1993): «A few notes on anatomy and distinctive features in NTS handshaps» i *Working Papers in Linguistics* 17. Trondheim: Universitetet I Trondheim.
- Greftegreff, Irene, Tone-Britt Handberg & Odd-Inge Schröder (2015): «Norwegian Sign Language» i Jepsen, Julie Bakken, Goedele De Clerck, Sam Lutalo Kiingi & William B. McGregor (red): *Sign Language of the world. A Comparative Handbook*. Pp. 649-676. Berlin: DeGruyter. ISBN: 978-1-61451-796-2
- Groce, N. E. (1985): *Everyone Here Spoke Sign Language: Hereditary Deafness on Martha's Vineyard*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grønlie, Sissel (2005): *Uten hørsel? En bok om hørselshemming*. Bergen: Fagbokforlaget. ISBN 82-450-0237-2
- Gundem, Bjørg Brandtzæg (2008): «Didaktikk – fagdidaktikk, anstrengte eller fruktbare forhold?» i *Acta Didactica Norge*, Vol 2. 10.5617/adno. 1020.
- Göransson, Sara & Göran Westholm (1995): *Nästan allt om döva*. Stockholm. Stockholms universitet. ISBN: 91-598-0815-2
- Hall, M.L., Eigsti, I., Bortfeld, H., & Lillo-Martin, D. (2017): «Auditory Deprivation Does Not Impair Executive Function, but Language Deprivation Might: Evidence from a Parent-Report Measure in Deaf Native Signing Children» i *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 22(1), 9-21.

- Hall, W. C., Levin, L. L., & Anderson, M. L. (2017): «Language deprivation syndrome: a possible neurodevelopmental disorder with sociocultural origins» i *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 52(6), 761–776.
<https://doi.org/10.1007/s00127-017-1351-7>
- Halliday, Michael & Ruqaiya Hasan (1976): *Cohesion in English*. Harlow: Longman. ISBN 0-582-55041-6
- Halvorsen, Rolf Piene (2012): *Tre diskursmarkører i norsk tegnspråk. En studie av blunk, blikkendringer og nikk i åtte fortellinger*. Oslo: Ph.D. Universitetet i Oslo.
- Halvorsen, Rolf Piene & Guri Amundsen (2011): «Noen diskursmarkører i norsk tegnspråk» i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 2011, nr. 1, ss. 117-135.
- Haualand, Hilde (2002): *I endringens tegn. Virkelighetsforståelse og argumentasjon i døvebevegelsen*. Oslo: Unipub forlag. ISBN: 82-7477-113-3
- Hansen, Britta (1985): *Tegnsprogforskning og tegnsprogsbruk*. København: Døves Center for Total Kommunikation. ISBN 87-981812-5-4
- Haualand, Hilde, & Holmström, Ingela (2019): «When language recognition and language shaming go hand in hand – sign language ideologies in Sweden and Norway» i *Deafness and Education International*, 18. doi.org/10.1080/14643154.2018.1562636
- Haualand, Hilde, Patrick Kermit, Johan Hjulstad & Ingjerd Legreid Ødemark (2021): *Barn og unges tilgang til tegnspråk i Norden. En litteraturstudie*.
<https://nordiskateckensprak.files.wordpress.com/2021/12/barn-og-unges-tilgang-tiltegnsp-rak-i-norden-rapport.pdf>
- Haualand, Hilde & Ingela Holmström (2019): «When language recognition and language shaming go hand in hand – sign language ideologies in Sweden and Norway» i *Deafness & Education International* 62 (2), 1-17.
- Haugen, Einar (1972): *The Language Ecology*. Stanford: Stanford University Press.
- Herland, Helge (2018): *Norges Døveforbund 100 år*. Drammen: Bokstav og Bilde as. ISBN: 978-82-7052-203-3
- Hodge, Gabrielle, Lindsay Ferrara & Benjamin Anible (2019): «The semiotic diversity of doing reference in a deaf signed language» i *Journal of Pragmatics*. Vol: 143, ss. 33-53. doi.org/10.1016/j.pragma.2019.01.025
- Holten, Sonja Myhre & Hege Roaldstveit Lønning (2010): *Hørende er våre sjefer. Språkplanlegging og språkendring i norsk tegnspråk*. Oslo: Masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Holten, Sonja Myhre & Hege Lønning (2011): «Døves språkholdninger og norsk tegnspråk» i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2011, ss. 7-24.
- Hårstad, Stian, Brit Mæhlum & Rikke van Ommeren (2021): *Blikk for språk. Sosiokulturelle perspektiver på norsk språkvirkelighet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. ISBN: 978-82-02-687359
- Iversen, Moten Harald, Hildegunn Otnes & Marit Skarbø Solem (2014): *Grammatikken i bruk*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. 2. utgave. ISBN: 978-82-02-32869-6

- Jepsen, Julie Bakken, Goedele De Clerck, Sam Lutalo-Kiingi & Villiam B. McGregor (2015): *Sign Languages of the world*. Berlin: Mouton De Gruyter, Ishara Press. ISBN 978-1-61451-796-2.
- Johnston, Trevor & Adam Schembri (2007): *Australian sign Language. An introduction to sign language linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-521-54056-8
- Kelly, Barbara, Gillian Wigglesworth, Rachel Nordlinger & Joseph Blythe (2014): «The acquisition of polysynthetic languages» i *Languages and Linguistics Compass* 8/2 (2014) ss. 51 - 64. DOI: 10.1111/Inc.12062.
- Kendon, Adam (2000): «Language and gesture: unity or duality?» i McNeill, David (red.): *Language and gesture*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 47–63.
- Kendon, Adam (2004): *Gesture, visible actions as utterance*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-521-54293-7
- Kermit, Patrick (2019): *Hørselshemmede barns og unges opplæringsmessige og sosiale vilkår i barnehage og skole. Kunnskapsoversikt over nyere nordisk forskning*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning Mangfold og inkludering. ISBN 978-82-7570-542-4
- Kita, Sotaro red. (2003): *Pointing. Where Language, Culture and Cognition Meet*. New York: Psychology Press. ISBN: 0-8058-4014-1
- Kita, Sotaro (2009): «Cross-cultural variation of speech-accompanying gesture: A review». *Language and cognitive processes*. 24 (2), ss. 145–167.
- Kjøll, Georg (2013): *Språkfilosofi*. Bergen: Fagbokforlaget. ISBN 978-82-450-1380-1
- Leek, Joanna (2011): «John Amos Comenius – the initiator of modern language teaching and world understanding» i *Studia Neofilologica* 2011:VII, ss. 223- 232.
- Liddell, Scott (2003): *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-01650-9
- Malmquist, Ann Kristin & Nora Edwardsen Mosand (1996): *Se mitt språk, en innføring i norsk tegnspråk*. Bergen: Døves Forlag 1996.
- Martinsen, Harald, Halvor Nordeng & Stephen von Tetzchner (1985): *Tegnspråk – sosial betydning, utvikling og pedagogisk bruk*. Oslo: Universitetsforlaget. ISBN 82-00-07204-5
- Mohr, Susanne (2014): *Mouth actions in sign languages. An empirical study of Irish Sign Language*. Berlin: Walter de Gruyter Mouton. ISBN 978-1-61451-705-4
- McNeill, David (red.) (2000): *Language & gesture*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN:0-521-77761-5
- McNeill, David (2005): *Gesture and thought*. Chicago, London: University of Chicago Press. ISBN: 978-0-226-51463-5
- Napier, Jemina, Rachel McKee & Della Goswell (2010): *Sign language interpreting. Theory and practice in Australia and New Zealand*. Sydney: The Federation Press. ISBN 978-1-86287-780-1

- Napier, Jemina & Lorraine Leeson (2016): *Sign Language in Action*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Nicodemus, Brenda & Karen Emmorey (2015): «Directionality in ASL-English interpreting: Accuracy and articulation quality in L1 and L2» i *International Journal of Research and Practice in Interpreting*. Volume 17:2, ss.145-166.
- Norges Døveforbund (1984): *Norsk Tegnordbok. 2 642 ord/tegnbilder*. Bergen: Døves forlag.
- Noso, Masahiko (2020): «A contrastive study of tense-rich and tensless languages» i *The Hikon Ronso* Autom/Oct.2020/no 425. Ss 022-031.
- Peterson, Svein Arne (1997): «Utviklingen av tegnspråknorsk i Norge» i *Døves Tidsskrift*, 1997, nr 10 og 11.
- Pritchard, Patricia & Torill Solbø Zahl (2009): *Veiene til en god bimodal tospråklighet hos døde og sterkt tunghørte*. Bergen: StatPed Vest.
[veiene-forside-innholdsortegnelse-introduksjon.pdf \(statped.no\)](http://www.statped.no/veiene-forside-innholdsortegnelse-introduksjon.pdf)
- Raanes, Eli (2006): *Å gripe inntrykk og uttrykk. Interaksjon og meningsdanning i døvblindes samtaler*. Trondheim: Ph.D, NTNU.
- Romm, C. (2015): *The Life and Death of Martha's Vineyard Sign Language*. Retrieved from The Atlantic: <https://www.theatlantic.com/health/archive/2015/09/marthas-vineyard-sign-language-asl/407191/>
- Sander, Thorbjørn (1993): *Døveorganisasjonen i kamp gjennom 75 år*. Bergen: Døves trykkeri. ISBN: 82-7052-105-1
- Schembri, Adam & Ceil Lucas (red.) (2015): *Sociolinguistics and deaf communities*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-1-107-66386-2
- Schröder, Odd-Inge (1983): «Fonologien i norsk tegnspråk» i Tellevik, J. M. & M. Vogt Svendsen (red.): *Tegnspråk og undervisning av døde barn*. Trondheim: Tapir.
- Schröder, Odd-Inge (1996): «A Norwegian Minority Language: Sign Language» i Røyneland, Unn (red.) (1996): *Language contact and Language conflict. Proceedings of the International Ivar Aasen Conference 14-16 November 1996*. Universitetet i Oslo & Høgskolen i Volda. ISBN: 82-7661-078-1
- Schröder, Odd-Inge (2006): «Innføring i forskjeller og likheter mellom norsk og norsk tegnspråk» i Jørgens, Sissel Redse & Rani Lill Anjum (red.) (2006): *Tegn som språk. En antologi om tegnspråk*. Oslo: Gyldendal Akademisk. ISBN-10: 82-05-35828-1
- Skedsmo, Kristian (2021): *Troubleshooting in Norwegian Sign Language. A conversation analytic approach to other-initiations of repair in multiperson Norwegian Sign Language interaction, and ways to communicate conversation analytical data on sign languages in printed and online publications*. Oslo: OsloMet Avhandling 2021 nr 33. ISBN 978-82-8364-333-6
- Selvik, Kari-Anne (2006): *Spatial paths representing time*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Simonsen, Eva (2000): *Vitenskap og profesjonskamp. Opplæring av døde og åndssvake i Norge 1881-1963*. Oslo: Unipub forlag. ISSN 1502-1408

- Simper-Allen, Pia (2016): *"Cut and Break"-beskrivningar i svenskt teckenspråk. Barns och vuxnas avbildande verbkonstruktioner*. PhD. Stockholms universitet. ISBN 978-91-7649-484-4
- Skavlan, Sigvald (1875): «Tegnsproget» i *Trondhjem Døvtumme-Institut. Program, udgivet i anledning af institutets 50-aarige Bestaaen*. Trondhjem: Lie & Sundts Bogtrykkeri.
- Skjølberg, Trygve (1989): *Andreas Christian Møller – Døvtummeintitutetet i Trondhjem og pionertiden i norsk døveundervisning*. Bergen: Døves forlag. ISBN: 82-7052-074-8
- Skjølberg, Trygve (1992): *Trondheim offentlige skole for døve med hovedlinjer i døveundervisningens historie hjemme og ute*. Bergen: Døves forlag. ISBN: 82-7052-099-3
- Slowikowska, Beata (2011): «Tidlig språkutvikling hos et døvt barn av døve foreldre» i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2011, ss. 158 – 187.
- Slowikowska, Bogumila (2011): «Imperativ i norsk tegnspråk» i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2011, ss. 158-157.
- Solomon, Andrew (2013): *Langt fra stammen. Foreldre, barn og jakten på identitet*. Oslo: Forlaget Press. ISBN 978-82-5747-659-1
- Språkrådet. (20. januar, 2022). *Barn får for dårlig tilgang til tegnspråk*. (Proba-rapport nr. 2022-07). Oslo, Språkrådet.
- Stokoe, William C. (1960): «Sign language structure: An outline of visual communication system of the american deaf» i *Studies in linguistics occasional papers*. 8.
- Sutton-Spence, Rachel & Benice Woll (1999): *The linguistics of British Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-63718-X
- Svennevig, J. (2020). *Språklig samhandling: Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo: Cappelen Damm AS. ISBN 82-02-19876-3
- Taub, Sarah (2001): *Language from the body. Iconicity and metaphor in American Sign Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-77062-9
- Tetzchner, Stephen von (2001): *Utviklingspsykologi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Torp, Arne & Lars S. Vikør (2012): *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Oslo: Gyldendal Akademisk. 8. opplag. ISBN 978-82-05-31592-1
- Vogt-Svendsen, Marit (1981): «Mouth position & mouth movement in Norwegian sign language.» *Sign Language Studies*, 33, ss. 362–376. Silver Spring: Linstock Press.
- Vogt-Svendsen, Marit (1983): *Norske døves tegnspråk*. Trondheim: Tapir. ISBN 82-519-0570-2
- Vogt-Svendsen, Marit (1987): «Døves tospråklighet og tospråklig undervisning av døve». *Spesialpedagogisk artikkelserie*. nr 1. Bærum: Statens Spesiallærerhøgskole.
- Vogt-Svendsen, Marit (1990 A): *Interrogative strukturer i norsk tegnspråk*. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Vogt-Svendsen, Marit (1990 a): *Appendiks til Interrogative strukturer i norsk tegnspråk*. Trondheim: Universitetet i Trondheim.

- Vogt-Svendsen, Marit (1990 B): «Eye gaze in Norwegian Sign Language interrogatives» i Edmondsen, W. H & F. Karlsson (red.): *SLR'87: Papers from the fourth international symposium of sign language research. Lappeenranta, Finland, 1987*. Hamburg: Signum-Press, ss. 153–162.
- Vogt-Svendsen, Marit (2001): «A comparison of mouth gestures and mouthings in Norwegian Sign Language» i Boyes Braem, Penny & Rachel Sutton-Spence (red.): *The hands are the head of the mouth - The mouth as articulator in sign languages*. Hamburg: Signum-Verlag, ss. 9–40.
- Vogt-Svendsen, Marit & Brita Bergman (2007): «Point buoys. The weak hand as a point of reference for time and space» i Veermerbergen, Myriam, Lorraine Leeson & Onno Crasborn (red.): *Simultaneity in Signed Languages: Form and Function*. Amsterdam studies in theory and history of linguistic science. Volum 281, ss. 9–39. ISBN: 978-90-272-4796-4.
- Vonen, Arnfinn Muruvik (2006): «Tegnspråk i et lingvistisk perspektiv» i Jørgens, Sissel Redse & Rani Lill Anjum (red.) (2006): *Tegn som språk. En antologi om tegnspråk*. Oslo: Gyldendal Akademisk. ISBN-10: 82-05-35828-1
- Vonen, Arnfinn Muruvik (2020): *Norsk tegnspråk. En grunnbok*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. ISBN: 978-82-02-67154-9
- Wallin, Lars (1994): *Polysentiske teckn i svenska teckenspråket*. Stockholm: Institutionen för lingvistik. Stockholms universitet. ISBN: 91-7153-183-1
- Wille, Niels Erik (2007): *Fra tegn til tekst. En indføring i teorier om sproglig kommunikasjon*. Fredriksberg: Forlaget samfundslitteratur. ISBN: 978-87-593-1286-5
- Wittgenstein, Ludwig (1997): *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax forlag. ISBN: 978-82-530-3314-3
- Øhre, B., Volden, M., Falkum, E. & Tetzchner, S. (2017): «Mental Disorders in Deaf and Hard of Hearing Adult Outpatients: A comparison of Linguistic Subgroups» i *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 22(01)

Nettadresser

ACM 1 Webhefte 2	Webhefte 2 (acm.no)
Biden	(Biden's suggested sign language name reportedly resembles that of gang - Bing video) .
Dansk tegnordbog	Ordbog over Dansk Tegnsprog
FDF 1 Finlands Dövforbund	Sprakpolitiskt program for teckenspraken.pdf (kotus.fi)
Gallaudet 1	Demographics – Gallaudet University
HVL 1	Kven kan snakke med meg? (forskning.no)
NDF 1	
Norsk Tegnordbok	erher.no - Ressurs for hørselshemmede
NTNU 1	NTNU - Nordisk tegnspråkkorpus - nettverk - NTNU
Språkmeldinga	St.meld. nr. 35 (2007-2008) - regjeringen.no
Språkrådet 1	norsk-tegnsprak.pdf (sprakradet.no)
Språkrådet 2	Tegn i tiden (sprakradet.no)
Språkrådet 3	Terminologiarbeid for tegnspråk (sprakradet.no)
STN 1 Store Norske Leksikon	polysyntetiske språk – Store norske leksikon (snl.no)
Svensk teckenspråkslexicon	Svenskt teckenspråkslexikon - Stockholms universitet
WHO	Deafness (who.int)